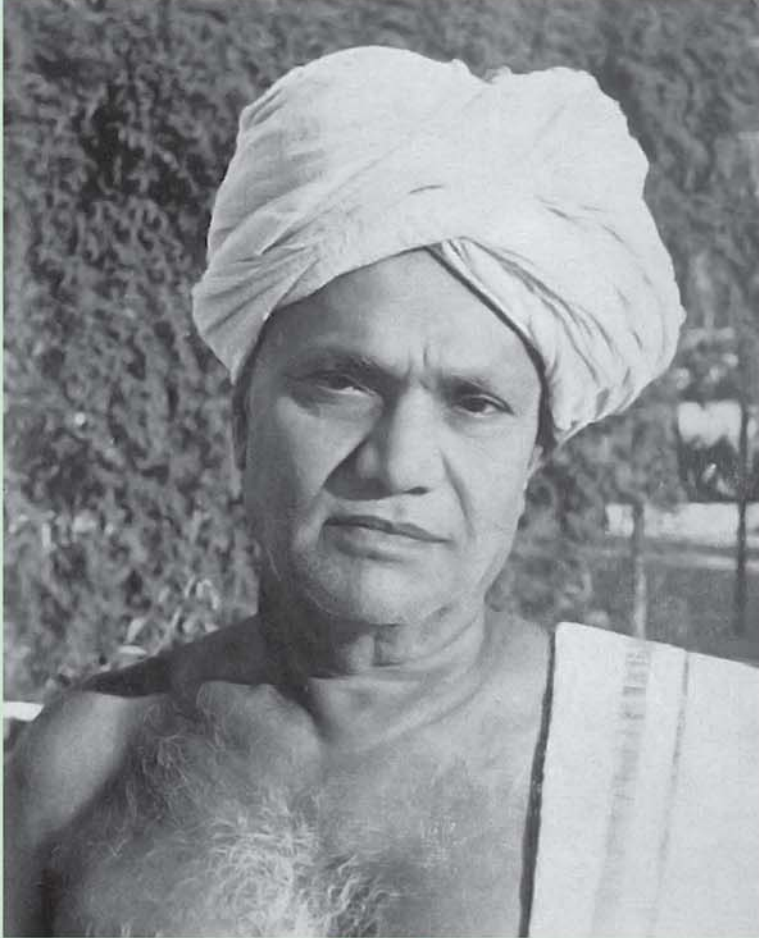




હરિભાવ

Year : 20 - Issue : 07

April, 2016

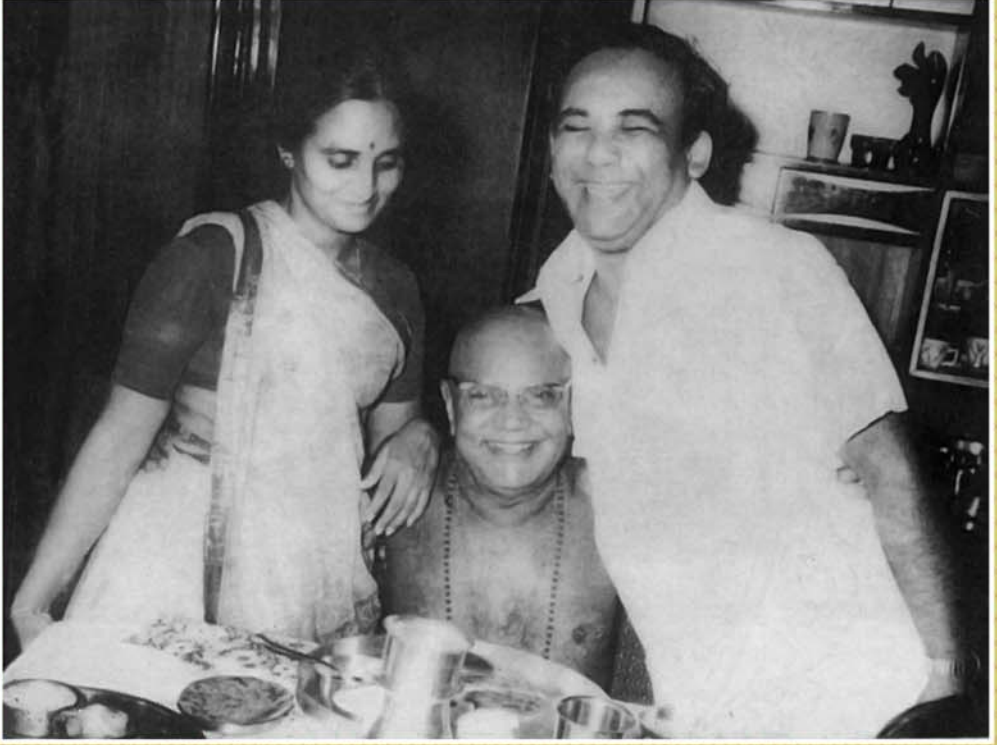


(અનુષ્ટુપ)

આપનો પ્રેમ માગું છું, લળીને પાદ પંકજે,
ભૂખ્યો કેવો રહું છું હું, પૂરો પ્રેમ વિના હૃદે.
મને જમાડવામાં તો, કોઈનું ના કશું જતું,
છતાંયે કોઈ ના આપે, મને જે સર્વ જોઈતું.

- શ્રીમોટા

સદ્ગત શ્રી પ્રતાપભાઈ ઉપાધ્યાય લિખિત 'મોટા-મારી મા'માંથી સાભાર



પૂજ્ય શ્રીમોટાની સેવામાં સંકળાવાનું જે જે સ્વજન-દંપતીને સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, તેમાં ગુરુકૃપા ગેસ્ટ હાઉસ, અમદાવાદના શ્રીમતી જયશ્રીબહેન અને શ્રી ઈન્દ્રવદન શંરદલાલ (ઈન્દુકાકા)નું નામ અગ્ર હરોળમાં ગણાય એનાથી સ્વજનો વાકેફ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે એ દંપતીની તેમ જ પૂજ્ય શ્રીમોટાને જ્યારે ચાલવાની તકલીફ થઈ હતી ત્યારે તેઓશ્રીને પોતાના હાથમાં ઊંચકીને ચાલતા શ્રી ઈન્દુકાકાની એમ બે તસવીર અત્રે પ્રકાશિત કરાઈ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના તેમના સંપર્કના પ્રસંગો પણ એટલા જ ઉલ્લેખનીય છે.

-સંપાદક

પ્રકાશન સ્થળ :

બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ,
નારાયણનગર, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

ટ્રસ્ટીમંડળ

શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી)
શ્રી પ્રભુદાસ જાની, શ્રી વિવેક દેસાઈ
શ્રી બીરેન પટેલ
શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય
શ્રીમતી નીમા મીનેષ અમીન

સરનામાના ફેરફાર અંગે, ‘હરિભાવ’ ન મળવા
અંગે તથા પૂછપરછ માટે સંપર્ક : શ્રી સુરેશ વોરા

Mo. / SMS / Whatsapp - 9427554391

વાર્ષિક લવાજમ

ભારતમાં રૂ. ૫૦/-

પરદેશ રૂ. ૬૦૦/- (અરમેઈલથી)

એકથી પાંચ વર્ષ સુધીનાં લવાજમ સ્વીકારાય છે.

પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે
‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’, C/o. ૧૧, દાદા રોકડનાથ
સોસાયટી, નારાયણનગર, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.
ફોન : (૦૭૯)૨૬૬૩૫૮૭૩
ભેટની રકમ ઈન્કમટેક્સ એક્ટની
કલમ ૮૦(જી) (૫) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.
ચેક/ડીડી ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ના નામે લખવો

ઈ-બેંકિંગ : ખાતાનું નામ : ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’
યુકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
બચત ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮
IFS Code : UCBA0001687
બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્વીપ, નામ, સરનામું
અને ફોન નંબર સાથે વિગત અમોને મોકલશોજી.
Email : hariwanitrustr@gmail.com

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતની વેબસાઈટ

www.hariommota.org ઉપર

હરિભાવ ઉપલબ્ધ હોય છે.

ફોન : (૦૨૬૧)૨૭૬૫૫૬૪, ૨૭૭૧૦૪૬

ટાઈપ સેટિંગ: અર્થ કોમ્પ્યુટર, (૦૭૯)૨૭૫૪૩૬૯૯

* Subject to Ahmedabad Jurisdiction

વર્ષ : ૨૦

અંક : ૭

એપ્રિલ, ૨૦૧૬

અનુક્રમ

૧. સ્વજનોને સંબોધન..... શ્રીમોટા ૪
૨. કચડાયેલો વર્ગ હવે જાગે છે શ્રીમોટા ૫
૩. જન્મોજન્મનું સુખદુઃખાત્મક ચક્ર શ્રીઉપાસની મહારાજ ૬
૪. મહાકાવ્ય સાવિત્રીની રચના અંગે નીરોદ બરન ૭
૫. નિસર્ગોપચાર અને ઔષધોપચાર (૧) .. સ્વામી કૃપાલ્વાનંદ ૧૧
૬. ઘરમાં મૌન લેવા અંગે શ્રીમોટા ૧૩
૭. શ્રી મંગળદાસના રાહબર શ્રીમોટા (૩) કેસરી ૧૬
૮. લાહિરી મહાશયનાં ધર્મપત્ની
કાશીમણિ સાથે મુલાકાત પરમહંસ યોગાનંદ ૧૮
૯. ઈશ ઉપનિષદ હેમાડ પંત ૨૦
૧૦. Satsang via conference call Mrs. Fenny Patel ૨૨
૧૧. માતા મહાતીર્થ : હેલન કેલરનાં માતા રમણલાલ સોની ૨૩
૧૨. પુરુષોએ વાસનાને વધારે પોષી છે
ને સ્ત્રીઓને પણ તેવી બનાવી મૂકી છે શ્રીમોટા ૨૫
૧૩. પિતા વિઠ્ઠલનું જે છે, તે સર્વેય મારું છે : સંત તુકારામ
..... પ્રકાશાનંદજી ૨૬

સહયોગ

- (૧) પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન શ્રી રામભાઈ પટેલ
(રહે. પલાણા-અમેરિકા) તરફથી તેઓશ્રીનાં ધર્મપત્ની
શ્રીમતી લલિતાબહેનની ૮૩મી જન્મજયંતી (૨-૩)
નિમિત્તે અને
- (૨) શ્રી જગજીવનભાઈ વી. ટેલર (રહે. વ્યારા)
તરફથી ‘હરિભાવ’ના આ અંકના પ્રકાશનમાં અમોને
સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તે બદલ આ બંને પરિવારના
અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ. -સંપાદક

(૧)	(૩)
ઝઘડવું ના અમારે છે, ન તસ્કરવું કદી પણ છે, કશી પંચાતમાં કોઈની, ન પડવાનું જરા દિલ છે.	તમે તે આપી આપીને કશું શું એવું આપ્યું છે ! તમારી પાસ છે તેનો પૂરો કણ પણ ન દીધો છે.
મળેલાંને હૃદયની તે ખરેખર વિનતિ છે કે 'પ્રવેશવા તમારે દિલ સરળતા આપજો મુજને'.	વળી જે આપ્યું છે તેની ગણતરી દિલ તમારે છે, બધું આપ્યું તમારું તે નિરર્થક સૌ જવાનું છે.
કહીં ના પ્રવેશ મળતો છે, બધાં દ્વારે જ તાળાં છે, 'અનેકે રીતથી દાખલ તમારામાં થવું' ચહ્યું છે.	હૃદયથી આપવું ઈચ્છો, પ્રભુપ્રીત્યર્થ ભાવે તે -થવા વિકાસ નિજ અર્થે ઉમળકાથી ભલે દેજો.
મળેલાંને કૃપાથી શાં હૃદય ચાહ્યા કરેલાં છે ! સફળતા ના મને મળતી, તપાસી દિલ જોયું છે. 'જીવન સૌરભ', પ્ર. આ., પૃ. ૩૧૨	ચહો વરવા હરિ દિલ જો મનાદિ, તન, બધું ધનયે -હૃદયથી વારી વારી જઈ સમર્પી દેવું સૌ પડશે. 'જીવન રસાયણ', પ્ર. આ., પૃ. ૨૮૫
(૨)	(૪)
તમારી ને અમારી તો જીવનની ભાઈબંધી છે, કંઈક કેટલાય જન્મોથી રહ્યા ચાલુ કરેલી છે.	મને જે મળવા આવે છે, બધા શ્રેયાર્થી તે તે છે, ભૂલેચૂકે કદી એવું ન માની કોઈ લેશો તે.
પડેલા કંઈક વિખૂટા કદીક સંજોગથી કોઈ, કૃપાથી કંઈક ઓચિંતા મળેલા જીવને આવી.	અનેકવિધના લોક કને મુજ આવતા જે તે -ધરી દિલ લક્ષ પોતાનું ખરું નિજ સાધવા અર્થે.
જીવનનો ગૂઢ હેતુ છે, જરૂર મળવાતણો ઊંડો, ભલે સમજી શકાતો ના, શું તેથી તે નિરર્થક શો ?	હરિને અર્થ તો કોઈ રડ્યુંખડ્યું જ આવે છે, વળી તેમાંય ભલીવાર જીવન ઊગવા વિશે ના છે.
અમારે જીવવાનું છે, તમારી ઓથ ને મદદે, હૃદય ખુલ્લાથી તે દેજો ઉમળકાથી જ વારીને. 'જીવન પગદંડી', પ્ર. આ., પૃ. ૩૩૧	હરિને કાજ જીવનને ફના કરનાર કોક જ તો, જીવન સર્વસ્વ અર્પીને જીવન રળનાર ભાગ્યે કો ! 'જીવન તપ', પ્ર. આ., પૃ. ૩૨૮

સમાજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. અમારાં શાસ્ત્રો પણ એમ કહે છે. અમારી 'ગીતામાતા' પણ એમ જ કહે છે કે બધું જ બ્રહ્મ છે. આપણે તો આપણા કુટુંબના પાંચ-પચીસ વ્યક્તિઓ માટે કામ કરીએ છીએ, પણ સમાજ કાંઈ આટલા પાંચ-પચીસનાં કૂંડાળાંમાં જ નથી.

તમે સમાજને વિસ્તારથી સમજો અને એને માટે જીવો, તો તમે હળવાશ અનુભવશો. શાસ્ત્ર કહે છે કે તમે એકલા ન ખાઓ. જે વધારે રાખે છે તેને માટે 'ચોર' શબ્દ કહ્યો છે. જે એકલો ખાય છે, જે સંગ્રહ કરે છે તે 'ચોર' કહેવાય છે, આ 'ચોર' શબ્દ મારો નથી. પણ શાસ્ત્ર અને ગીતામાતા પણ એમ કહે છે.

અમારી સંસ્કૃતિ તો કહે છે કે બધાં સાથે મળીને એકબીજાનું પોષણ કરીએ. બધાં સાથે મળીને ભોગવીએ-શક્તિવાળાં બનીએ ને માંહે માંહેના ભેદ ટાળીએ પણ આજે તો આ પોથીમાંનાં રીંગણાં જેવી વાત છે. તેથી હું તો કહું છું કે સંસાર ભોગવવા મળ્યો છે પણ તમે એકલા ન ભોગવશો નહીંતર મરી જઈશું આપણે ! આ કંઈ બીક બતાવવા નથી કહેતો પણ છાપાં દ્વારા વાંચો અને જુવો કે જે કચડાયેલો વર્ગ છે તે જાગે છે અત્યારે. માટે આજના કાળમાં તો બીજાને માટે જીવો. સાચું કહું છું. બીજાને માટે જીવી તો જુઓ ! તમને પોતાને આપમેળે જ બધી સમજ પડશે.

તમે કહ્યો કે, 'મોટા ! તમે તો રાજકીય માણસ છો !' તો તમારે જે કહેવું હોય તે કહેજો. જે લેબલ લગાડવું હોય તે લગાડજો પણ હું ધર્મનો માણસ છું. આ સમાજ આવો છે તે આપણે લીધે છે. ત્યારે એવા અન્યાયની સામે સમાજને બેઠી કરવા, જાગૃત કરવા હું તો મથું છું. મારા એકલાથી એ બનશે કે નહિ એ

હું નથી જાણતો. હું તો તલના લાખમાં ભાગ જેટલું પણ કામ નથી કરતો, પણ મારાથી જેટલું બને છે તેટલું કરું છું. પણ સ્વાર્થ ન જાગે ત્યાં સુધી તો આ સંસારમાં કાંઈ પણ થઈ શકવાનું નથી. સહન કરવાનું તો આ સંસારમાં રહેલું જ છે. ત્રાસ, તાપ, ફીકર, ચિંતા, ક્લેશ વગેરે આપણે સહન કરવાં જ પડે છે. એટલે લોકોને સંસારમાં શાંતિ મળે એટલા માટે જ મેં આ મૌન ઓરડાઓ બનાવ્યા છે. તેમાં જે મૌનમાં બેસશે તેઓના સંસ્કારો જરૂર કેળવાશે પણ કાયરથી, નામદથી ધર્મ નહિ પળાય.

બીજી એક વાત. મેં જ્યારે કોલેજ છોડી ત્યારે જે દેશોએ સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યાં છે એ બધા દેશોના ઇતિહાસ મેં વાંચ્યા છે. બીજા દેશોમાં પણ એવા અમલદારો ત્રાસરૂપ હતા. તે પ્રજાએ તેમને પકડી પકડીને જાનથી મારી નાખ્યા હતા. તેમ આપણા દેશમાં પણ થશે. Anarchy (અંધાધૂંધી) થશે અને ત્યારે આપણા પણ એ જ હાલ થશે. જાનમાલની કે પૈસાની પણ સલામતી નહિ રહે સાહેબ !

ભગવાનની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ એ માટેની ભૂખ કે લગની કે તત્પરતા પણ નથી જાગી. આપણે સમાજને માટે જીવતાં નથી. 'આ મારું ઘર, આ મારા બાપના પૈસા' એ બધું હવે નહિ ચાલશે. કલમના ગોદે સરકાર બધુંયે આંચકી લે છે, પણ પરમાર્થ માટે દસ હજાર આપવાના થાય તોયે માંડ એક હજાર આપીએ છીએ. હું કહું છું કે પૈસા તો આંખના પલકારામાં જતા રહેશે. એને પરમાર્થમાં વાપરો.

'સ્વજનોને સંબોધન', પ્ર. આ., પૃ. ૪૯

□

ખરાબ સંગતિ અને ખરાબ ગુણના સંસ્કાર પડે તો જીવ ખરાબ બને છે અને સારી સંગતિથી સારા સંસ્કાર પડે છે તો તે જીવની રચના પણ સારી બને છે.

બાહ્ય શરીર દ્વારા જે જે વ્યવહાર થાય છે, તે પ્રથમ મન દ્વારા ઠરાવવામાં આવ્યા પછી શરીર દ્વારા કરવામાં આવે છે. એકલું શરીર કાંઈ કારભાર કરતું નથી. સ્થૂળ શરીરના અને મનના સાધનથી જીવની જેવી જેવી તમે રચના કરી રાખશો, તેવા સંસ્કારને અનુસરીને જ તે જીવની રચના ફરી પાછી તેવી જ બને છે અને સ્થૂળ દેહ પડ્યા પછી તે સંસ્કારને અનુસરીને જે જાતની જીવની રચના બની હોય તેવો જ આકાર ફરી પાછો શરીરને આવે છે અને મનની પણ તેવી જ રચના બને છે.

આ પ્રમાણે જીવની રચનાને અનુસરીને મળેલા શરીરથી સુખદુઃખાત્મક નિરનિરાણાં નવાં કર્મો જીવ કરતો રહે છે. તે કર્મોનું ફરી પાછું તે જીવ ઉપર પરિણામ થઈને, ફરી પાછી જીવની બીજી જાતની રચના બનતી રહે છે.

આવી આ જન્મોજન્મ સુધી નિરનિરાણાં સુખદુઃખાત્મક ચક્રો આપણા જીવની આજુબાજુ બનતાં જ રહે છે અને તે જીવને નિરનિરાણી ક્રિયા અને વ્યવહારથી નિરનિરાણા સંસ્કાર પાડતા રહી તેની તેવી તેવી રચના આપણે જ બનાવતા રહીએ છીએ.

ગીતાના મત પ્રમાણે પણ જે જે સંસ્કાર જીવ ઉપર પાડતા રહીએ અને જેવી જેવી ભાવના

જીવથી વધારતા રહીએ, તેને જ અનુસરીને સ્થૂળ દેહ પડી ગયા પછી તે જીવને ગતિ અને શરીરનો આકાર મળે છે. આવો નિશ્ચયાત્મક સિદ્ધાંત છે. માટે જ ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે, અંતકાળે દેહ છોડતી વખતે, મારું સ્મરણ કરી મારી જ ભાવના કરતાં કરતાં જીવનો દેહ છૂટે, તો મારા જેવી જ તે જીવની રચના થઈ, મારા જેવો એટલે કે પરમેશ્વરી આકાર તેને મળી, તે મારી જ અજરામર સ્થિતિમાં, અખંડ સુખમાં આવી પહોંચશે. આવું આ ભગવાનનું નિશ્ચયાત્મક વાક્ય છે.

કોઈ પણ સારીનરસી ક્રિયા કરતાં પહેલાં તે મનથી ઠરાવવી પડે છે. પ્રથમ મન જ તે ક્રિયારૂપી બને છે. જેમ જેમ સ્થૂળ દેહ દ્વારા તે ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ તે ક્રિયાનું પરિણામ જીવ ઉપર થતું રહી તે જીવની રચના તેવી જ બનતી રહે છે અને તે રચના પ્રમાણે જ તે જીવને ફરી પાછી ગતિ મળે છે.

આ જ રીતે કોઈ પણ દેવતાના કે સત્પુરુષના આકારના ધ્યાન, ધારણા અને ઉપાસના કરીએ, તો તે તે દેવતાનું કે સત્પુરુષનું સામર્થ્ય માત્ર તેનામાં આવશે. આનાથી ઊલટું જો પશુપક્ષીનાં કે વ્યવહારમાંની ખરાબ વસ્તુના સંસ્કાર જીવને થાય તો તે જીવની તેવી જ જાતની રચના બને છે.

એટલે સ્વધર્મને અનુસરીને પરમેશ્વર સાથે સંબંધ જોડીને હંમેશાં પુણ્યકર્મો, સત્કર્મો કરતા જ રહેવું જોઈએ.

‘શ્રીઉપાસની વાક્સુધા-૪’, બીજી આ., પૃ. ૧૧૧

□

(૪) મહાકાવ્ય-સાવિત્રીની રચના અંગે

સાવિત્રી-મહાકાવ્યે પોતાના અલૌકિક સૌંદર્યથી સારાએ જગતનાં લોકોનાં હૈયાંને જીતી લીધાં છે, મંત્રમુગ્ધ કર્યાં છે. તેથી હું ધારું છું કે તેમને તેના વિકાસના ઇતિહાસમાં, એના જન્મમાં અને એના પૂર્ણત્વમાં ભારે રસ પડશે.

શ્રીઅરવિંદને આખાં મહાકાવ્યના સંપૂર્ણ પુનરાવર્તનનું કાર્ય કરતા પ્રત્યક્ષ જોવાનું મને સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું છે, અને તે કાવ્યના લહિયા તરીકેનો નાનકડો ભાગ ભજવવાનું પણ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે.

સાવિત્રી પૂર્ણસ્વને પામ્યું તે પહેલાં તેમાં ઘણા ફેરફાર કરવામાં આવ્યા. તેમાંની ઘણી બધી વસ્તુઓને કાઢી નાંખવામાં આવી અને કેટલીક નવીન બાબતોનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો. આમ, આ કાવ્યનું ઘણીવાર પુનરાવર્તન કરીને તેને છેવટનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું.

શ્રી દિનેન્દ્રકુમાર રોય કે જેઓ બંગાળી સાહિત્યકાર હતા તેઓને વડોદરા બોલાવવામાં આવ્યા હતા કે જેથી તેઓ શ્રીઅરવિંદ સાથે રહે અને બંગાળી ભાષામાં વાતચીત કરવામાં તેઓ મદદરૂપ થાય. તેઓશ્રીના જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીઅરવિંદે સાવિત્રીની શરૂઆત વડોદરામાં કરી હતી. બધી જ સુલભ એવી કાચી ઘણી હસ્તપ્રતો પરથી તો એમ જણાય છે કે મૂળમાં કાવ્ય બે વિભાગમાં લખવાની યોજના વિચારી કાઢવામાં આવી હતી.

પ્રથમ વિભાગમાં ‘પૃથ્વી’ અને દ્વિતીય વિભાગમાં ‘પૃથ્વીની ઊર્ધ્વમાં.’ દરેક વિભાગમાં

ચાર, બીજા વિભાગમાં ત્રણ અને ઉપસંહાર.

પહેલા પુસ્તકને ‘પ્રેમ’ એવું શીર્ષક આપવામાં આવ્યું હતું. પાછળથી એ શીર્ષકને બદલે ‘શોધ’ (Quest) એવું શીર્ષક આપવામાં આવ્યું અને ‘પ્રેમ’વાળું પુસ્તક બીજું બની ગયું.

સાવિત્રીએ આખરી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું તે પહેલાં શ્રીઅરવિંદે તેમાં સારા એવા પ્રમાણમાં પુનરાવર્તન કર્યું હતું. સાવિત્રીનું પ્રથમ સ્વરૂપ વડોદરામાં શરૂ કરવામાં આવ્યું અને વડોદરામાં જ પૂરું કરવામાં આવ્યું. પાછળથી પોંડિચેરીમાં બીજા ફેરફાર કરી ફરીથી લખવામાં આવ્યું.

અગાઉની એક પ્રતમાં સાવિત્રીનું ઉપશીર્ષક ‘કથા અને દર્શન’ એવું હતું. પાછળથી એ શીર્ષકને બદલે ‘સાવિત્રી એક દંતકથા અને રૂપક’ એવું શીર્ષક આપવામાં આવ્યું.

સાવિત્રીનું ઘણીવાર પુનરાવર્તન થયા બાદ હાલની આ શરૂઆતની પંક્તિ લખાઈ : ‘It was the hour before the Gods awake.’ (દેવતાઓ જાગ્યા પહેલાંની તે ઘડી હતી.)

જે પુસ્તકને આજે ‘ઊર્ધ્વ જગતનો યાત્રી’ (The traveller of the words) કહેવામાં આવે છે તેનો ઘણો જ વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો.

સને ૧૯૩૬માં શ્રીઅરવિંદ લખી જણાવે છે, ‘મૂળે સાવિત્રી શ્રીમાતાજી આવ્યાં તેના ઘણાં વર્ષો પહેલાં લખવામાં આવ્યું હતું, અને તે વર્ષનાત્મક રીતે બે ભાગમાં, પહેલો ભાગ ‘પૃથ્વી’ અને બીજો ભાગ ‘પૃથ્વીની ઊર્ધ્વમાં.’ સાવિત્રીનો પ્રથમ ભાગ વિસ્તાર પામ્યા કરતો

હતો અને બીજા ભાગને મેં સ્પર્શ પણ કર્યો ન હતો.’

પ્રથમ પ્રતમાં ઊર્ધ્વ જગતોની યાત્રાની વાત આવતી ન હતી. એને બદલે સાવિત્રી રાત્રિના જગતો, સંધ્યા અને દિવસના જગતોમાં વિચરતી હતી, અલબત્ત, આધ્યાત્મિક અર્થમાં અને એ ભાગનો અંત આવ્યો, સર્વોચ્ચ ભૂમિકામાં સચ્ચિદાનંદની પરમશક્તિને નીચે અવતરણ કરાવીને. તે સમયે મને અતિમાનસિક જગત કેવું હશે તેની કલ્પના પણ ન હતી. તેથી જ કાવ્ય યોજનામાં અતિમાનસિક જગત દાખલ થઈ શક્યું નહિ.’

એ જ વર્ષના બીજા પત્રમાં શ્રીઅરવિંદ જણાવે છે, ‘મૂળે આ કાવ્ય સામાન્ય ભૂમિકાએથી લખાયેલું હતું. એમાં કદાચ અંતરમન, અંતરાત્મા, કવિપ્રતિભા અને શુદ્ધ પ્રાણનું મિશ્રણ જોવામાં આવતું હતું. પાછળથી એમાં ઊર્ધ્વમનસ, પ્રકાશિત મન અને સ્ફુરણાત્મક મનની ગતિઓ અને શક્તિઓ ઊતરી આવેલી જોઈ શકાય છે. પ્રથમ પુસ્તકની મોટાભાગની વસ્તુ નવીન છે અથવા તો જૂની વસ્તુમાં એટલો મોટો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે જૂની રહી શકી નથી. અગાઉના કાવ્યના ઉત્તમ ભાગને, ઉત્તમ પંક્તિઓને અકબંધ રહેવા દેવામાં આવી છે કારણ કે તે ઉત્તમ પંક્તિઓ ઉચ્ચ પ્રેરણામાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી. પાછળથી એમાં ઘણા ફેરફાર કરવામાં આવ્યા અને વસ્તુને શક્ય હોય એ રીતે અધિમનસના સ્તર સુધી લઈ જવામાં આવી છે, એથી અત્યારે એમાં અધિમનસ ભૂમિકાનો પ્રભાવ વર્તાઈ આવે છે.

હું માનું છું કે કાવ્યનો કેટલોક ભાગ ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંથી સીધે સીધો ઊતરી આવેલો હતો. કેટલીક વખત ઊર્ધ્વ-ભૂમિકાના ભિન્ન ભિન્ન સ્તરોની છાંટ તેમાં વર્તાઈ આવતી હતી અને કેટલીક વખત આમાંની વસ્તુને ઊંચકીને છેક અંતરાત્મા, કવિ પ્રતિભા અને વિશુદ્ધ પ્રાણના સ્તર સુધી લઈ જવાનો પ્રયત્ન થયેલો છે.’

સને ૧૯૪૮ના ૨૦મી જુલાઈના દિવસે એક પત્રમાં શ્રીઅરવિંદ જણાવે છે કે, ‘હું જગત અને તેના રાક્ષસી સત્વ સાથે સતત અથડામણમાં રોકાયેલો રહું છું...અને તેથી સાવિત્રીની ગતિ ઘણી જ ધીમી પડી ગઈ છે એવી મને દહેશત લાગે છે. પૂરા થઈ ગયેલા પ્રથમ ભાગનું હું માત્ર છેવટનું પુનરાવર્તન કરી રહ્યો છું અને અન્ય બે ભાગ તો શીત-ગૃહમાં પડી રહ્યા છે.’

૧૯૪૬થી ૧૯૫૦ સુધીના છેલ્લાં ચાર વર્ષમાં જે ભાગ અધૂરા રહી ગયા હતા તેને માટે સતત ખૂબ જ શ્રમ ઉઠાવવામાં આવ્યો અને એમને નૂતન જન્મ આપવામાં આવ્યો અને અપવાદ તરીકે The Book of Death અને The Epilogue (મૃત્યુનું પુસ્તક અને ઉપસંહાર) આ બે પુસ્તકોનું કોઈ અકળ કારણો સર પુનરાવર્તન કરવાનું છોડી દેવામાં આવ્યું.

૧૯૩૮ના નવેમ્બરમાં શ્રીઅરવિંદને અકસ્માત નડ્યો. આ દુઃખદ ઘટના બની તેને લીધે સાવિત્રી અંગેનું કાર્ય અટકાવી દેવામાં આવ્યું. ૧૯૪૦ના વર્ષની મધ્ય પહેલાં આ કાર્ય હાથમાં લઈ શકાયું નહિ. એમનું પ્રથમ કાર્ય ‘દિવ્યજીવન’ પૂરું કરવાનું હતું. તેના

પ્રકાશન બાદ તેમણે સાવિત્રીનું કાર્ય ફરીથી હાથમાં લીધું.

૧૯૪૦માં ધીમે ધીમે મારે લલિયા તરીકેનું કામ કરવાનું થયું. અકસ્માત નડ્યો તે પહેલાં શ્રીઅરવિંદે મને લખી જણાવ્યું હતું કે તેમણે પુસ્તક પહેલાનું લગભગ દશ વાર પુનરાવર્તન કર્યું હતું. એક નોટબુકને અંતે શ્રીઅરવિંદે લખ્યું હતું : સાવિત્રીની છેલ્લી પ્રત, સપ્ટેમ્બર ૬, ૧૯૪૨. બીજી નોટબુકમાં 'દિવ્યમા' અને અન્ય લખાણ બાદ લખાણ હતું. એપ્રિલ ૨૪, ૧૯૪૪. (એ દિવસ દર્શનનો હતો.) શ્રીઅરવિંદના હસ્તાક્ષર મરોડદાર અને સોહામણા હતા. ૧૯૪૬થી સાવિત્રીના નાના સર્ગો અને નાની પુસ્તિકાઓ પ્રેસ બહાર પડવા લાગ્યું.

સાવિત્રી અંગે શ્રીઅરવિંદે ભારે શ્રમ ઉઠાવ્યો હતો. તેઓએ લખ્યું છે, 'સાવિત્રીનો મેં મારી ઊર્ધ્વ યાત્રા માટે ઉપયોગ કર્યો હતો. તે અમુક એક માનસિક સપાટી પરથી શરૂઆત કરી હતી અને દરેક વખતે જ્યારે ઊર્ધ્વ સ્તર ઉપર પહોંચી શકતો ત્યારે તે સપાટી પરથી ફરીથી લખતો. હું ખાસ ધ્યાન આપતો કે સાવિત્રીનો કોઈ ભાગ નિમ્ન સ્તરમાંથી રચાઈ આવતો ત્યારે એ સારી કવિતા છે એમ માનીને એને એવો ને એવો રહેવા દેવામાં હું સંતોષ માનતો નહિ. સાવિત્રીની દરેકે દરેક બાબત શક્ય હોય ત્યાં સુધી એક જ મહાન સ્ત્રોતમાંથી ઉદ્ભવવી જોઈએ એવું હું ઇચ્છતો હતો. હકીકતમાં સાવિત્રીને એક લખી પૂરું કરી નાંખવાના કાવ્ય તરીકે મેં કદી વિચાર્યું નથી,

પણ પોતાની યૌગિક ચેતનામાંથી કેટલા પ્રમાણમાં કવિતા લખી શકાય છે અને તેને કેવી રીતે સર્જનાત્મક બનાવી શકાય છે એના પ્રાયોગિક ક્ષેત્ર તરીકે મેં તેને સ્વીકાર્યું છે.'

છેવટે ૧૯૩૯થી ૧૯૫૦ સુધીમાં તેમણે આ મહાકાવ્ય માટે જે લક્ષ્ય નક્કી કરી રાખ્યું હતું, તે સિદ્ધ કરવામાં તેમને મહદઅંશે સફળતા મળી હતી. જો એમની પાસે વધુ સમય હોત અને તેઓ જાતે કામ કરી શક્યા હોત, તો તેમણે તે કાવ્યને પોતાના પરિપૂર્ણતાના નિર્ધારિત આદર્શ સુધી અધ્ધર ઉઠાવી લઈ શક્યા હોત.

સાવિત્રી મહાકાવ્યનું અત્યારે જે સ્વરૂપ છે તે મારા ધારવા પ્રમાણે તેમના 'ભાવિ કવિતા' નામના પુસ્તક પ્રમાણે ભાવિ કવિતા કેવી હશે તેના જ એક સર્વોચ્ચ નમૂનારૂપ આપણને જણાઈ આવે છે.

રામેશ્વર ગુપ્તા નામના વિદ્વાન પુરુષ સાવિત્રી મહાકાવ્યનું 'શબ્દોમાં શાશ્વતી' એ ઉપનામે યોગ્ય રીતે બહુમાન કરે છે. શ્રીમાતાજીના મત પ્રમાણે, 'સાવિત્રી, શ્રીઅરવિંદના કાંતદર્શનનો પરમ આવિષ્કાર છે.'

શ્રીમાતાજીની એક યુવાન અભીપ્સુ સાથે જે લાંબી વાતચીત સાવિત્રી અંગે થઈ હતી તે ટાંકીએ :-

'સાવિત્રી લખતાં પહેલાં શ્રીઅરવિંદે મને જણાવ્યું હતું કે મને એક નૂતન સાહસ ખેડવાની ફરજ પાડવામાં આવી છે. શરૂઆતમાં સાહસ ખેડતાં હું ખચકાટ અનુભવતો હતો, પણ હવે મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે. જોકે હું કેટલા

પ્રમાણમાં સફળ થઈશ તે હું જાણતો નથી. અને જે દિવસે તેમણે ખરેખર લખવાની શરૂઆત કરી તે દિવસે તેમણે કહ્યું, ‘અનંતના અફાટ મહાસાગરમાં સુકાન વગરની હોડીમાં યાત્રા શરૂ કરી છે.’

શ્રીઅરવિંદે આ એક જ પુસ્તકમાં સારાએ વિશ્વની અનેક બાબતો ઠાંસી ઠાંસીને ભરી છે. સાવિત્રીની પ્રત્યેક પંક્તિ એક મંત્ર જેટલી શક્તિશાળી છે, માનવના સમગ્ર જ્ઞાનને ટપી જાય છે અને એના શબ્દો એવી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા છે કે તેમના લયનો ધ્વનિ ‘ૐ’ શબ્દના મૂળ ધ્વનિ સુધી પહોંચાડી દે છે.

સાવિત્રીમાં અધ્યાત્મવાદ, ગુહાવાદ, મિમાંસા, ઉત્ક્રાંતિનો ઈતિહાસ માનવજાતનો ઈતિહાસ અને પ્રકૃતિ તેમ જ સર્જનના દેવોની વાત પણ એમાં સાંકળી લેવામાં આવી છે. એ બધી કવિ કલ્પના નથી જ. પણ એમના પોતાના જ અનુભવો છે. તેઓ ચેતના વિનાના અંધકારમાં ઘૂમી વળ્યા છે અને છેક મૃત્યુની નજીક ડગ માંડી આવ્યા છે. નર્કાગારની યાતનાઓ અને દુઃખો તેઓશ્રીએ અનુભવ્યાં છે. અત્યાર સુધીમાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ એમના જેટલી યાતનાઓ અને વેદનાઓ સહી નથી. પરમાત્મા સાથેના ઐક્યમાં જે દિવ્ય આનંદ મળે છે તેમાંય સઘળી યાતનાઓ અને દુઃખોનું રૂપાંતર કરવા માટે જ તેમણે એ સઘળાંનો સ્વીકાર કર્યો છે.

‘શ્રીઅરવિંદના સાંનિધ્યમાં બાર વર્ષ’, પ્ર. આ., પૃ. ૨૨૮ □

(૧)

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૭૮મો સાક્ષાત્કારદિન (માર્ચ-૧૬ના ‘હરિભાવ’માં વિગતે પ્રકાશિત થયા મુજબ) તા. ૨૪-૪૨૦૧૬, રવિવારે શ્રી સુરતી મોઢ વણિક સમસ્ત પંચની વાડી, બમનજી સ્ટ્રીટ, રૂઘનાથપુરા, સુરત-૩૯૫૦૦૩ ખાતે ગં.સ્વ. મંજુલાબહેન કંચનભાઈ રાણા-પરિવારના યજમાનપદે પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૭૮મો સાક્ષાત્કારદિન યોજાશે.

સંપર્ક :

૧. ક્રિષ્ણકાંત છત્રપતિ-મો. ૦૮૮૬૬૬૦૧૪૮૬
૨. સન્મુખભાઈજીનવાલા-મો. ૦૮૩૭૪૧૭૭૮૮૮
૩. ગં.સ્વ. મંજુલાબહેન રાણા પરિવાર તરફથી સર્વેને સપરિવાર, મિત્રમંડળ સહિત ઉપસ્થિત રહેવા જાહેર નિમંત્રણ છે. -મો. ૦૮૯૭૮૦૬૪૦૯૫

(૨)

લવાછા ખાતે સદ્ગત પૂજ્ય શ્રી ઝીણાકાકાના ૯૧મા જન્મદિનની ઉજવણી તા. ૮-૫-૨૦૧૬, રવિવારના રોજ સ્વજનોના મિલન સમારંભનું આયોજન કરાયું છે.

: કાર્યક્રમ :

તા. ૦૮-૦૫-૨૦૧૬, રવિવાર

સવારે ૮.૦૦ થી ૮.૪૫ હરિ:ૐ ધૂન (લવાછા હરિ:ૐ મંડળ)
સવારે ૮.૪૫ થી ૧૦.૦૦ ભજનો (ભાવિક પટેલ, સુરત)
સવારે ૧૦.૦૦ થી ૧૦.૪૫ પરમ પૂજ્ય શ્રીમોટાની સમૂહ પ્રાર્થના, આરતી તથા પૂજ્ય શ્રી ઝીણાકાકાની ભાવાંજલિ
સવારે ૧૦.૪૫ થી ૧૧.૦૦ પૂ. શ્રી ઝીણાકાકા સાથે વાર્તાલાપ (કેસેટ)

સવારે ૧૧.૦૦ થી ૧૨.૦૦ આભારવિધિ, ગુરુવંદના

સવારે ૧૨.૦૦ થી ૧.૦૦ પ્રસાદ:

: ઉજવણી સ્થળ :

લવાછા ચોર્યાસી પ્રાથમિક શાળા, તા. ઓલપાડ, જિ. સુરત

મો. ૯૮૨૫૨૨૯૮૯૬

: સ્નેહાધીન :

સમસ્ત ગ્રામજનો લવાછાગામ, તા. ઓલપાડ

ભારતવર્ષમાં નિસર્ગોપચાર તથા ઔષધો-પચાર-આ બંને ઉપચારોના પ્રચાર મહાન યોગીન્દ્રોએ કરેલ છે. બંને ઉપચાર એકબીજાના પૂરક તથા પોષક છે. જે લોક ગમે તે એક જ ઉપચારનું પ્રતિપાદન કરે છે તે લોકો યથાર્થવાદી નથી. બંને ઉપચારોની આવશ્યકતા છે.

મારી માન્યતા અનુસાર (૧) બ્રહ્મચર્ય (૨) આસન-મુદ્રા (૩) પ્રાણાયામ (૪) ઉપવાસ (૫) સદ્વિચાર અને (૬) સદાચાર એ છ નિસર્ગોપચાર અથવા યોગોપચાર છે, પરંતુ આ ઉપાય દ્વારા નાનાં મોટાં બધાં રોગીઓને નીરોગી બનાવી શકાતાં નથી. અતિવૃદ્ધ તથા અશક્ત સ્ત્રી-પુરુષો તથા બાલક-બાલિકાઓ આ ઉપચારને ઉત્તમ રીતે અપનાવી શકતાં નથી. જ્યાં આ ઉપચાર અશક્ય જણાય ત્યાં ઔષધોપચારનો આશ્રય લેવો ઘટે છે. ક્યારેક બંનેનો સંમિલિત પ્રયોગ કરી શકાય.

નિસર્ગોપચાર દ્વારા શારીરિક અને માનસિક વિશુદ્ધિ થાય છે, પરંતુ તેમાં સમય અધિક લાગે છે. ઔષધોપચાર દ્વારા શારીરિક અને માનસિક વિશુદ્ધિ ઉચિત સ્વરૂપમાં થતી નથી. રોગો દબાઈ ગયેલા જણાય છે પણ અશુદ્ધિનો સાથ મળતાં પુનઃ આક્રમણ કરે છે.

સત્વગુણી મનુષ્યો નિસર્ગોપચારનો આશ્રય લે છે. રજોગુણી તથા તમોગુણી મનુષ્યો ઔષધોપચારનો આશ્રય લે છે. તાત્વિક દષ્ટિએ નિસર્ગોપચાર જ શ્રેષ્ઠ છે. નિસર્ગોપચારમાં અલૌકિકતા છે. તેમાં તપ કરવું પડે છે. આ તપથી લોકો ત્રાસે છે. પરંતુ તેમ કર્યા વિના નીરોગી બનવું અશક્ય છે.

રોગોની ઉત્પત્તિ અયુક્ત આહાર-વિહારને કારણે થાય છે. શરીરવિજ્ઞાનના અજ્ઞાનના કારણે એવી માન્યતા રૂઢ થઈ ગઈ છે કે ઔષધોપચાર વિના રોગ મટે જ નહિ. જો આરોગ્યના નિયમોનું પરિપાલન કરવામાં આવે તો રોગનો ભય નિર્મૂળ અથવા ઓછો થઈ જાય છે. સળેખમ, ઊલટી, ઝાડા થયા કે તરત જ તેમને ઔષધોપચાર દ્વારા દબાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે ઉચિત નથી.

આયુર્વેદની દષ્ટિએ રોગનું કારણ 'આમ' છે. રક્ત, રસ, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને વીર્ય-આ સપ્ત ધાતુ, વાત, પિત્ત અને કફ-આ ત્રિદોષ કે મલ, મૂત્ર, પ્રસ્વેદ, શ્લિષ્ઠ (નાકનો મેલ) ઇત્યાદિ મેલમાં જો અન્નપાનનો કાચો રસ-જેને આયુર્વેદમાં 'આમ' કહે છે, તે હોય છે તો શરીરમાં અગણિત રોગો જન્માવે છે.

શરીરમાં પ્રતિદિન જેટલી મલિનતા થાય છે તેટલી મલિનતા બહાર નીકળી શકતી નથી. એનું પરિણામ એ આવે છે કે શરીરમાં શેષ રહેલી મલિનતા દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતી જાય છે અને તે જ રોગને જન્માવે છે.

પદાર્થનાં ત્રણ સ્વરૂપ છે; ઘન, પ્રવાહી અને વાયુરૂપ. શારીરિક મલિનતાનો સ્થૂળ ભાગ મલ બનીને નીકળી જાય છે. પ્રવાહી ભાગ રુધિરમાં ભળી જાય છે અને વાયુરૂપ ભાગ આખા શરીરમાં વ્યાપી જાય છે. રુધિરમાં ભળેલાં વિજાતીય દ્રવ્યોથી દરાજ, ખરજવું, ખસ, ફોલ્લા, ઊંદરી, શીતલા, શ્વેતકુષ્ઠ, ભગંદર, કમળો ઇત્યાદિ અનેક રોગો જન્મે છે. શરીરમાં વ્યાપી ગયેલા વાયુરૂપ વિજાતીય

દ્રવ્યોથી માથાનો દુખાવો, ચક્કર ઇત્યાદિ અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

નિસર્ગોપચારની વિશેષતા એ છે કે તે શરીરસ્થ એક લક્ષિતરોગનો નાશ કરે છે એવું નથી, પરંતુ શરીરસ્થ સમસ્ત રોગોનો નાશ કરે છે. કારણ કે નિસર્ગોપચારથી શારીરિક સંશુદ્ધિ થાય છે. આયુર્વેદની પરિભાષામાં શરીર ‘નિરામ’ એટલે કે આમરહિત બને છે. શારીરિક સંશુદ્ધિ થયા પછી કોઈ પણ રોગ જીવી શકતો નથી.

નિસર્ગોપચારનું જ બીજું નામ યોગોપચાર છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ યોગોપચારનો લાભ ‘ચિત્તશુદ્ધિ’ છે. શારીરિક સંશુદ્ધિ થતાં માનસિક સંશુદ્ધિ પણ થઈ જાય છે. માનસિક સંશુદ્ધિ થતાં વ્યક્તિની સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ શક્ય બને છે. જે લોકો દુર્વ્યસનો, અભક્ષ્ય આહાર, અત્યાહાર, અયુક્ત વિહાર, કુવિચાર, દુરાચાર અને પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી શકતા નથી તેઓ જીવન પર્યંત રોગી જ રહે છે.

નિસર્ગોપચાર અથવા યોગોપચારનું પહેલું પગથિયું : બ્રહ્મચર્ય

રુગ્ણાવસ્થામાં વિષયભોગ ભોગવવાથી શારીરિક અને માનસિક નિર્બલતા અત્યંતાધિક વધી જાય છે. રક્તની અશુદ્ધિ જ રોગનું કારણ છે એ અશુદ્ધિ આરંભમાં રજોગુણ ઉત્પન્ન કરે છે. તેનાથી વ્યક્તિના તન-મન વિકારી બની જાય છે. એ વિકારો રજોગુણની મર્યાદા વટાવી જાય છે ત્યારે તમોગુણની વૃદ્ધિ કરે છે. તમોગુણ પતનનાં સઘળાં દ્વારો ઉઘાડી નાખે છે.

વ્યક્તિ સવારથી સાંજ સુધીમાં અનેક વખત ઊઠે બેસે છે, હરેફરે છે અને અનેક પ્રકારની શારીરિક ચેષ્ટાઓ કરે છે. આ કારણે જ ખાધેલું અન્ન પચી જાય છે. જે લોકો શારીરિક શ્રમ અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં કરે છે તે લોકોનું ખાધેલું

અન્ન પચતું નથી. પરિણામે ધીમે ધીમે શરીર-યંત્રમાં વિકૃતિઓ ઉત્પન્ન થતી જાય છે અને રોગના ભોગ બનવું પડે છે. શારીરિક શ્રમ ન કરવાથી ઈન્દ્રિયો અતિશય અશક્ત બની જાય છે. આવી અશક્તિ રોગની મા બની જાય છે. આંતરડાં દુર્બલ બની જાય છે, જઠરાગ્નિ ઘટતો જાય છે, યકૃત કઠોર અને આળસુ બની જઈ વૃદ્ધિ પામે છે. ક્યારેક આંતરડાં સોજાથી કે ચાંદાથી પીડાય છે. મલાવરોધ વધતો જવાથી શરીરમાં અધિક ગંદકી એકઠી થતી જાય છે. શરદી-સળેખમ પીછો છોડતાં નથી. તેના કારણે ફેફસાં પર સોજો ચઢે છે. દમ દુઃખ દે છે. ગળામાં કાકડા ઉપદ્રવો ઊભા કરે છે. નાકમાં મસા થાય છે.

જઠરમાં ખોરાક સડવા માંડે છે અને તેમાં ખટાશનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. વાયુ ઉદરમાં ભરાઈને ઢોલ જેવું કરી મૂકે છે. આખો દિવસ ‘ઓઈયાં-ઓઈયાં’ કર્યા કરવું પડે છે. પરિશ્રમ ન કરવાથી ચરબી વધતી જાય છે અને જેરી એસિડોનું પ્રમાણ વધી જવાથી હાથપગના સાંધાઓમાં દુખાવો થવા માંડે છે. લોહીનું ઊંચું દબાણ વધે છે. એમાંથી લકવો થઈ જાય છે. બહેનોની પણ બેઠાડું જીવનથી આવી જ સ્થિતિ થઈ જાય છે.

પશુપક્ષીને સક્રિયતા ગમે છે. મનુષ્યને નિષ્ક્રિયતા. નિષ્ક્રિયતા વિશ્રાંતિ નથી, પ્રમાદ છે. વ્યાયામ અને પરિશ્રમ વિનાનો આરામ મરણ છે. માનસિક શ્રમ કરનાર વ્યક્તિઓ પોતાને શારીરિક શ્રમ કરનારી વ્યક્તિઓથી શ્રેષ્ઠ માને છે, પરંતુ તેઓ ભૂલ કરે છે.

(કમશ:)

‘આપણો ધર્મ’, ત્રીજી આ., પૃ. ૩૨૨□

(જાન્યુઆરી, ૨૦૧૬ના 'હરિભાવ'ના અંકમાં 'સમર્થના સથવારે' શીર્ષકથી મૌન નિવેદનનો લેખ પ્રકાશિત થયો છે. તેમાં રાઠોડ કૈલાસબહેન ભુરાભાઈ (ઉ.વ.૨૬)નું નિવેદન છે. તેઓએ તેમના નિવેદનમાં 'શ્રીમોટાના પત્રો'નું પુસ્તક વાંચ્યાનું અને ઘરમાં મૌનમાં કેમ બેસવું એ અંગે શ્રીમોટાએ આપેલી સમજણનો ઉલ્લેખ થયો છે. આ વિગત વાંચીને મુંબઈના કલ્પનાબહેન વકીલ તેમ જ અન્ય કેટલાંક સ્વજનોએ ઉલ્લેખ કરાયેલ શ્રીમોટાની સમજણ 'હરિભાવ'માં પ્રકાશિત કરવા વિનંતી કરેલ છે. તે અન્વયે આ લેખ છે. -સંપાદક)

હરિ:ઠું તા. ૨૧-૭-૧૯૫૨
તા. ૭-૮-૧૯૫૨થી તે તા. ૨૭-૮-૫૨
સુધી તમો ઘરમાં મૌન લેવાના છો તે હકીકત જાણી છે. પણ મૌનમાં સતત નામસ્મરણ 'હરિ:ઠું', 'હરિ:ઠું' એમ કર્યા કરવાનું છે. બોલવાનું તો બિલકુલ નહિ. ત્યારે રોજ તમારે મને કાગળ લખવો. મનના વિચારો, મનની ગડભાંજો એ બધાંમાં તે વેળા જીવને પરોવવા દેવો નહિ. જે કંઈ વૃત્તિ થાય તેનાથી અલગ થઈ જવું. વિચાર કર્યા કરવા નહિ. જો વિચાર થાય તો તે વિચારના મણકા પરોવ્યા ન કરવા. બારીબારણાં બંધ રાખવાં. કોઈનો પણ સંસર્ગ રાખવાનો ન હોય.

તમારે એકલાએ એક ઓરડામાં રહેવાનું. ટટ્ટી, પેશાબ માટે બહાર જવાનું કહ્યું છે તે એટલા માટે કે ત્યાં સફાઈનું તેવું કામ કરનાર ના હોય. બપોરે સૂવાનું નહિ.

સવારે પાંચ વાગ્યે પરવારીને જપયજ્ઞમાં બેસી જવાનું. રાત્રે નવ વાગ્યે સૂવાનું. સોળ કલાક જાગવાનું. બને તો તેમાં સોળ કલાક નામસ્મરણ કર્યા કરવાનું. બપોરે રોજ એક કલાક જપયજ્ઞ કરતાં કરતાં 'હરિ:ઠું' 'હરિ:ઠું'

બોલતાં બોલતાં-આ જીવનાં જે પુસ્તકો તમારી પાસે છે તેમાંથી 'જીવન પગરણ', 'જીવન પગથી', 'જીવન મંડાણ' એ લઈને વાંચવાં. આ અંગે જે કંઈ પુછાવવું ઘટે તે પુછાવશો.

મૌનમાં એકવીસ દિવસ દરમિયાન ખાંડ ન લેવાનું નક્કી કર્યું છે તે તો ઉત્તમ છે. બંને વખત અડધો શેર દૂધ લઈ શકાય. જુવાર કે બાજરીના રોટલા ને રોજ લેતા હો, તેનાથી ખોરાક અર્ધા પ્રમાણમાં લેવો. જપ કરતાં કરતાં જ ખૂબ ચાવી ચાવીને ખાવું. પાછળ અઢેલીને ટેકો દઈને બેસાય, તેવા પાટલાનો ઉપયોગ જરૂર થાય.

ભજનમાં 'નામજપ ક્યોં છોડ દીયા ?' એ ગાજો. મૌનના પ્રથમ દિવસે એટલે કે સાતમી તારીખની સવારે મોડામાં મોડું ૬-૩૦ વાગ્યે બેસાય. એ એટલા માટે કે તે વખત સુધીમાં બીજાં બધાંને આવવાની સરળતા થઈ પડે. શરૂઆતની પાંચ મિનિટ બધાંએ શાંત બેસી રહેવું તે પછી બંસીભાઈ ધૂન બોલાવે અને તે પછીથી તેઓ એકાદ બે ભજન ગાય ત્યાર પછી ધૂન બોલાવે અને તે પછીથી પાંચ મિનિટ ભગવાનની મૌનપણે પ્રાર્થનામાં સર્વે બેસી રહે.

તે બાદ તમારે તમારાં માતાપિતા ઈત્યાદિ વડીલ સ્વજનોને નમીને પગે લાગવું. હૃદયથી તેમના આશીર્વાદ માંગવા ને સરખે-સરખાંઓને હાથ જોડી નમસ્કાર કરવા. રોજ સવારે ઉકાળો લેવાનું રાખશો તો વાંધો તો કશો નથી.

પત્ર રોજ બપોરના ગાળામાં લખવા.

મૌનમાં તમને કશી કસોટી ઝાઝી નડવાની નથી. વિદ્યાબહેનને ઓછામાં ઓછી તકલીફ લેવાનું થાય તેની કાળજી લેવાનું તમે લખો છો તો તે તો ઉત્તમ છે. તેમને કંઈ લખીને સૂચના કરવી હોય તો તમો પાટીમાં તેમ જરૂર કરી શકો. પણ તેનો ઉપયોગ જેટલો ઓછામાં ઓછો થાય એટલું ઉત્તમ.

મને બેસાડેલ હતો તે રૂમમાં જપયજ્ઞ કરવા જરૂર બેસાય ને બીજા ઓરડાનો ઉપયોગ જમવાનું લઈ આવે ત્યારે ત્યાં થાળી મૂકવા માટે પણ થાય. ત્યાં પાણી, ઝાડૂ સાથે રાખી મૂકવાના છે તે પણ બરાબર છે. લોખંડના પલંગ ઉપર મચ્છરદાની જરૂર વપરાય. શરીર પર હલકું પંચિયું જ પહેરવું તે બરાબર છે. હજામત કરવાની પંચાતમાં ના પડવું. બહાર આવીને દાઢી કરાવવી. જરા જરા તેલ ત્યાં લગાડતાં રહેવું એટલે ખંજવાળ નહિ આવે. સ્નાન ત્રણ વાર કરવું હોય તો પણ કરી શકાય. વળી અમારું સાબરમતી આશ્રમે આવવાનું થાય ત્યારે ત્યાં આવીને ફરીથી એકવીસ દિવસનું મૌન લેજો. તે પણ સરળતા અને તે વેળાના સંજોગો ઉપર બધો આધાર છે.

તમારાથી મૌન પાળી શકાશે. એનો વાંધો નહિ આવે. મરદ માણસને કશું કઠણ નથી. એકવાર મનમાં નિશ્ચય પ્રગટે છે, તે પ્રમાણે તે જરૂર કરી શકે છે. કોઈનોય કરેલો ઉપકાર

ન ભૂલવો એ તો બહુ મોટી વાત છે.

ભાઈ, દેહધારી આત્મા ભલેને ગમે તેટલી ચેતનની કક્ષાએ પહોંચેલો હોય પણ તે ભગવાન નથી. પ્રભુકૃપાથી હું તો મારા દરેક સ્વજનને તેમ કહેતો આવ્યો છું.

મળમૂત્રનાં કૂડા બહાર કોઈ મૂકી દે અને તે ભંગી સવાર-સાંજ સાફ કરી દે તો વાંધો નથી. પરંતુ તે મળમૂત્રનાં બે જોડ કૂડા રાખવાં અને તેને સારા પાણી અને માટીથી ધોવાં અને તડકે મૂકવાં અને બીજી વખત પેલાં તડકે મૂકેલાં જ વાપરવાં.

રોજ ઓશીકાનો ગલેફ, ચાદર, ઓઢવાની ચાદર હોય તો તે ને જે જે સુતરાઉ ધોઈ શકાય તેવું હોય તે બધું રોજનું રોજ ધોયેલું વાપરવું. રાત્રે લાઈટનો ઉપયોગ જરૂર હોય તેટલો વખત થઈ શકે. ઘીનો દીવો પ્રગટાવીને તેની જ્યોતની સામે આંખો મીંચી દીધા વિના ટગર ટગર નયને પ્રાર્થના કરતાં કરતાં જોયા કરવું. એવો અભ્યાસ રોજ પાડતાં રહેવું. એ પછીથી સારાં ધોયેલાં ચોખ્ખા તાંસળા જેવા પહોળા વાસણમાં ગાળેલું ઠંડું પાણી લઈને તેમાં આંખો બોળવી ને મટમટાવવી, તે પછી આંખો મીંચીને પંદર મિનિટ સૂઈ રહેવું. શવાસનની રીતે. અંગ્રેજીમાં એને રિલેક્સેશન કહે છે એટલે કે પ્રત્યેક અંગને સાવ ઢીલાં થયાં હોય તેવી રીતે કરી દેવાં ને આંખો મીંચીને તેવી સ્થિતિમાં પંદર મિનિટ પડ્યા રહેવું. જપ તો ચાલ્યા જ કરતો રહેવો જોઈએ.

દિવસમાં પાંચ વાર ગરમ પાણીમાં મીઠું નાખીને તેના કોગળા કરવા અને તે પાણી ગળાના ઘોઘર ભાગને સ્પર્શ ને નીચે ન ઊતરી જાય પણ ત્યાં તમે આ...આ...આ થયા કરે

તેમ કરવું. ગળાને માટે આ જરૂરનું છે. જપનો અવાજ ધીમે ધીમે કરવો. ભાવ પ્રગટે ત્યારે તે જોરથી બોલાય તેનો પણ વાંધો નહિ.

વિદ્યાબહેનનો હૃદયનો સહકાર મળે એવી વિનંતી છે. બપોરે કંટાળો આવે ત્યારે ઓરડામાં આંટા મારવા. જોરથી નામસ્મરણ કરવું.

વિચારોની પરંપરા જાગે ત્યારે પણ જોરથી નામસ્મરણ કરવું. સતત જપ કર્યા જ કરવો. કોઈ પણ શુભ કર્મમાં આશીર્વાદ રહેલા જ છે.

જમવાની, સૂવાની, ઊઠવાની વગેરેની પૂરેપૂરી નિયમિતતા જાળવજો.

‘શ્રીમોટાના પત્રો’, પ્ર. આ., પૃ. ૧૫

□

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ને મળેલ દાન-ભેટ			-સંપાદક
ક્રમ	સર્વેશ્રી નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	રામભાઈ પી. પટેલ (રહે. પલાણા) તરફથી તેઓશ્રીનાં ધર્મપત્ની અ.સૌ. લલિતાબહેનની ૮૩મી જન્મજયંતી (૨-૩) નિમિત્તે સહયોગ	અમેરિકા	૧૧,૦૦૦/-
૨.	જગજીવન વી. ટેલર	વાપી	૧૧,૦૦૦/-
૩.	રેક્સ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ, હસ્તે નવનીતભાઈ ભલાવત	વડોદરા	૫,૦૦૦/-
૪.	ઊર્મિલાબહેન પ્રવીણભાઈ કાપડિયા સ્વ. ચંપાબહેન મધુસૂદન પાલેજવાળા અમેરિકા ખાતેના દેહાંતના સ્મરણાર્થે	સુરત	૫,૦૦૦/-
૫.	સદ્ગત શ્રી કંચનભાઈ નારણભાઈ રાણાના સ્મરણાર્થે હસ્તે ગં.સ્વ. મંજુલાબહેન કંચનભાઈ રાણા	સુરત	૩,૦૦૦/-
૬.	જગદીશભાઈ મારફતિયા	મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
૭.	રામચંદ્ર જોષી	વડોદરા	૨,૦૦૦/-
૮.	અમીબહેન અશોકકુમાર સાદડીવાલા	સુરત	૧,૧૦૦/-
૯.	એક સ્વજન	નરોડા	૧,૧૦૦/-
૧૦.	પૌત્ર ચિ. દેવર્ષ (૧-૪) અને પૌત્રી ચિ. નિત્યા (૨૩-૪)ના જન્મદિન નિમિત્તે હસ્તે જ્યોતીન્દ્ર જે. મહેતા	ઈસનપુર	૧,૦૦૨/-
૧૧.	ધર્મપત્ની અંજનીબહેનને ૭૫ વર્ષ થયાં નિમિત્તે હસ્તે કુલીનભાઈ ઉપાધ્યાય	નારણપુરા	૧,૦૦૧/-
૧૨.	એક સ્વજન	અમદાવાદ	૧,૦૦૦/-
૧૩.	તરુબહેન કિરીટભાઈ સરૈયા જન્મદિન (૧૦-૩) નિમિત્તે	મણિનગર	૧,૦૦૦/-
૧૪.	ચંદુલાલ હીરાલાલ પટેલ જન્મદિન (૨૪-૩) નિમિત્તે	અમદાવાદ	૧,૦૦૦/-
૧૫.	એક સેવક	અમદાવાદ	૧,૦૦૦/-
૧૬.	સદ્ગત બાલકૃષ્ણ દવેની સાતમી પુણ્યતિથિ નિમિત્તે હસ્તે પદ્માબહેન બાલકૃષ્ણ દવે	ઈસનપુર	૫૦૧/-
૧૭.	નટવરલાલ ભગુભાઈ ચૌહાણ	ઓલપાડ	૫૦૧/-
૧૮.	બાબુભાઈ એમ.બોડાવાળા	સુરત	૫૦૧/-
૧૯.	પૌત્ર આગમ હીરેનના જન્મદિન નિમિત્તે હસ્તે નીલાબહેન સી. અજમેરા	મુંબઈ	૫૦૦/-
૨૦.	દર્શનાબહેન યોગેશભાઈ કાપડિયા	સુરત	૨૫૧/-
૨૧.	અંજના આર. દેસાઈ	વડોદરા	૨૫૧/-
અન્ય દાનભેટની વિગત આવતા અંકે. આ સર્વેના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.			-સંપાદક

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન માટે એક દિવસ બપોરના મંગળદાસ આશ્રમે પહોંચી ગયા. તેઓ આશ્રમમાં પહોંચે તે પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ આશ્રમમાં આવેલ ટપાલના જવાબો લખાવી દીધા હતા તેથી તેમની પાસે સમય હતો. તેમ જ એ સમયે અન્ય કોઈ દર્શનાર્થી પણ ન હતા.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને પગે લાગી, મંગળદાસ બાજુમાં બેઠા એટલે પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું કે ‘ભઈ ! અત્યારે અચાનક કેમ આવવાનું થયું?’ મંગળદાસે પૂજ્ય શ્રીમોટાને પૂછ્યું કે મારા માટે પાપ શું અને પુણ્ય શું તે જાણવા માટે હું આપની પાસે આવ્યો છું. તો તે મને સમજાવો.

પૂજ્ય શ્રીમોટા :

‘તું મજૂર મહાજનમાં કામ કરે છે. કારીગરોના સવાલો અંગે તારે મિલના શેઠને અને અધિકારીઓને મળવાનું અવારનવાર બનવાનું. કારીગરોના મિલ સાથેના લાખો રૂપિયાના સવાલોમાં મિલ સાથે ચર્ચા-વિચારણા કરી નિર્ણયો લેવાનું કામ તારે કરવાનું આવશે. નિર્ણય કરતી વખતે કારીગરોને અન્યાય ના થાય તે તારે સતત જોતા રહેવું પડશે. કારીગરોને હક કરતાં ઓછું ના મળે તેનો પણ ખ્યાલ રાખવો પડશે. તલવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું કઠણ કામ કરવાનું આવશે.

આવા સમયે અંગત સ્વાર્થ વચમાં લાવ્યા સિવાય કામ કરતો રહીશ ત્યાં સુધી સફળતા મળતી રહેવાની અને ગૂંચ પડે મારી મદદ માગીશ તો ગૂંચ ઉકેલવામાં મારી

મદદ તને મળવાની જ. તેનો અનુભવ પણ તને થવાનો જ.

હવે મુદ્દાની વાત. દાખલા તરીકે કારીગરને માલિક પાસેથી એક રૂપિયો લેવાનો થાય. માલિક રૂપિયો આપવા તૈયાર ના થાય. મડાગાંઠ પડે. તેવે સમયે માલિક-મજૂરો વચ્ચેના સંબંધો તંગ થાય. વાટાઘાટો તૂટી પડે, તેવા સંજોગો પેદા થાય. માલિકના અક્કડ વલણના લીધે કારીગરોને એક રૂપિયા કરતાં ઓછી રકમ અપાવવાના સંજોગો ઊભા થાય અને તેમાંથી રસ્તો કાઢવાનો કોઈ પણ જાતનો ઉપાય ના રહે, તેવા સંજોગોમાં રૂપિયાથી ઓછી રકમ અપાવવાનું સમાધાન કરવું પડે તેવા સંજોગોમાં તને પાપ નહિ લાગે, કારણ કે રૂપિયાથી ઓછી રકમ લેવા માટે સંજોગોએ તને લાચાર બનાવ્યો છે, પણ એક બીજી વાત અને તે એ કે તારા અંગત સ્વાર્થ માટે કારીગરોને એક રૂપિયા કરતાં ઓછી રકમ અપાવે અને બાકીની રકમ તું લઈ લે, તો તે તારા માટે મોટામાં મોટું પાપ ગણાશે. તું આવું પાપ કરીશ તો પરમાત્મા તને માફ નહિ કરે.’

મારા ગુરુમહારાજની દયાથી તેં કરેલાં પાપની, મને તારા મનમાં ચાલતા વિચારોની ખબર પડી જવાની એટલે હું પણ તને તારા આ પાપકર્મમાંથી છુટકારા માટે કંઈ જ નહિ કરું. માટે તારે સતત સદાય મારી મદદ લેવી હોય તો પાપકર્મોથી કાયમને માટે દૂર રહેજે.

હવે પુણ્ય માટે-માનવ તરીકે જન્મ મળ્યો છે. માનવ તરીકેનાં જે કામ કરવામાં આવે તે

કામ કરવાની જવાબદારી દરેકની છે. સારાં કામ કરવા માટે જ માનવદેહ આપ્યો છે. માનવદેહને લાંછન લાગે તેવું એક પણ કામ ના થાય તેની સતત કાળજી રાખવી અને તે પ્રમાણે કામ કરતા રહેવું તેને પુણ્ય ગણી શકાય. હકીકતે પુણ્ય જેવું ગણવું જોઈએ નહિ, કારણ કે સારાં કામ કરવા માટે જ પરમાત્માએ માનવદેહ આપ્યો છે. એટલે એ ફરજ ગણવી જોઈએ. આવી મારી ગાંડીઘેલી સમજણ તારા માટેની છે. ગાડી પાટા ઉપરથી ઊતરી ના જાય તેનું ધ્યાન સતત રાખતા રહેવાનું.

શરૂઆતમાં મંગળદાસ ‘ૐ નમઃ શિવાય’નો મંત્ર આશ્રમમાં એકાંત જગ્યાએ ઝાડ નીચે બેસીને કરતા. ક્યારેક આશ્રમની બાજુના ખેતરમાં એક જૂનું અપૂજ શિવાલય આવેલું હતું, ત્યાં બેસીને કલાકોના કલાકો સુધી મંત્રજાપ કરતા. આશ્રમમાં બે ટાઈમ ચા અને બે ટાઈમ ભોજન અને રહેવાની સગવડ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કરી આપેલી. આશ્રમના વડ ઉપર સૂઈ રહેવાની સગવડ કરાવેલી.

શિવાલયના એકાંત વાતાવરણમાં ભગતને મંત્રજાપ કરતાં કરતાં ધ્યાન લાગી જતું અને બપોરની ચાનો સમય પણ જતો રહેતો. પૂજ્ય શ્રીમોટા એમનું ખાસ ધ્યાન રાખતા એટલે તેઓ મંગળદાસ માટે ચા લઈને જતા અને જ્યાં મંત્રજાપ કરવા બેઠા હોય ત્યાં ચા આપી આવતા. મંગળદાસના મંત્રજાપ જોઈને આશ્રમમાં બધાંને કહેતા કે, ‘જુઓ પેલો છોકરો કેટલા ભાવથી મંત્રજાપ કરે છે ! તમામ આશ્રમવાસીઓએ એ પ્રમાણે ભાવથી મંત્રજાપ કરવા જોઈએ. મંગળદાસ આશ્રમમાં રહેતા

હતા. ત્યારે આશ્રમવાસીઓમાં તેઓ સૌથી નાની ઉંમરના હતા. તેઓ આશ્રમનું કામ પ્રેમથી અને ઉત્સાહથી કરતા હતા. એ અરસામાં આશ્રમના જે મૌનરૂમોનું બાંધકામ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શરૂ કરાવેલું, તેમાં તેની કેટલીક ધાર્મિક વિધિ તેમની પાસે કરાવી હતી. મૌનઓરડાના બાંધકામ માટે બહારના મજૂરોને બોલાવવામાં આવતા નહિ. આશ્રમવાસીઓ સાથે મંગળદાસ પણ તે કામમાં જોડાતા હતા.

આશ્રમવાસીઓએ વહેલી પરોઢે ત્રણ વાગ્યે જાગી જવાનું અને રાત્રે નવ વાગ્યે સૂઈ જવાનું. મૌનમંદિરના બાંધકામ વખતે સુરત આશ્રમમાંથી મુ. શ્રી ભીખુકાકા આવેલ. તેમની સાથે કામ કરવું એ લોખંડના ચણા ચાવવા જેવું કઠિન કામ હતું. તેઓ મોટી ઉંમરે પણ ઘણું કામ કરે અને બીજાઓ પાસેથી પણ ઘણું કામ લે. ભીખુકાકા, મંગળદાસ પાસેથી ઘણું કામ લેતા. પૂજ્ય શ્રીમોટા આ બધું જોતા અને ભીખુકાકાને ઠપકો આપે અને કહે કે આ છોકરો થાકી જાય તેટલું કામ તમારે એની પાસેથી લેવાનું નહિ. થોડી વાર રહીને શ્રીમોટા ભીખુકાકાને કહેતા કે આજે આ છોકરા પાસેથી તમે ખૂબ કામ લીધું છે એટલે એને ગરમ પાણી કરીને તમે નવડાવો. ભીખુકાકા ગરમ પાણી લઈને પ્રેમથી મંગળદાસને નવડાવતા.

પૂજ્ય શ્રીમોટા કોઈને પણ આશ્રમમાં એક બે દિવસથી વધારે વખત રહેવા દેતા નહિ. મંગળદાસનાં ધર્મપત્ની હીરાબા નાદુરસ્ત તબિયતને લીધે એમના પિયર ગયેલાં. તે સમયે આશ્રમમાં રહેવાની અને બે ટાઈમ જમવાની વ્યવસ્થા મંગળદાસ માટે કરાયેલી. (ક્રમશઃ)

‘હસતું મૌન’, પ્ર. આ., પૃ. ૯૫

□

યોગાનંદ : ‘વંદનીય માતાજી, આપના પયગંબર પતિએ મારા બાલ્યકાળમાં મને પાવન કર્યો હતો. મારાં માતાપિતાનાં અને મારા ગુરુ શ્રીયુક્તેશ્વરજીના પણ તેઓ ગુરુ હતા. તેથી તમારા પવિત્ર જીવનના થોડાક પ્રસંગો મને સંભળાવવાની કૃપા કરશો ?’

કાશીમણિ : મારા પતિ આવી ઉચ્ચ દિવ્ય કક્ષાએ પહોંચ્યા છે, તેનું ભાન મને ઘણાં વર્ષો પછી થયું. આ જ ઓરડામાં એક રાત્રે મને બહુ સ્પષ્ટ સ્વપ્નદર્શન થયું. જાણે કે અકલ્પ્ય કૃપા વરસાવતા તેજસ્વી દેવદૂતો મારી ઉપર હવામાં તરતા હતા. હું તરત જાગી ગઈ. આખો ઓરડો ઝળહળતા પ્રકાશથી અજબ રીતે છવાઈ ગયો હતો.

દેવદૂતોથી વીંટળાયેલા મારા પતિ પદ્માસન વાળીને બેઠેલી સ્થિતિમાં ઓરડાની વચ્ચે હવામાં તરતા હતા. નમ્રતાપૂર્વક દેવદૂતો હાથ જોડીને તેમની સ્તુતિ કરતા હતા. અમર્યાદ આશ્ચર્ય વચ્ચે મને ખાતરી થઈ કે હું હજી સ્વપ્નમાં છું. ત્યાં તો લાહિરી મહાશય બોલ્યા, ‘દેવી તમે સ્વપ્નમાં નથી. તમે હવે તમારી નિદ્રા હંમેશ અને હંમેશ માટે તજી દો.’

ધીમે રહીને જ્યારે તેઓ જમીન ઉપર ઊતર્યા ત્યારે મેં તેમને ચરણે પડીને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.

‘ગુરુજી, હું રડી પડી, પુનઃ પુનઃ હું વંદું છું. અત્યાર સુધી હું આપને મારા પતિ તરીકે ગણતી આવી છું તે માટે આપ મને ક્ષમા કરશો ? આજની રાત્રિથી આપ મારા પતિ નહિ કિંતુ ગુરુ છો. આ તુચ્છ જીવને આપની શિષ્યા તરીકે સ્વીકારશો ?’

ગુરુજીએ મને હળવેથી સ્પર્શ કર્યો, ‘પવિત્ર આત્મા, ઊઠ. તારો હું સ્વીકાર કરું છું.’ દેવદૂતો તરફ ઈશારો કરીને મને કહ્યું, ‘આ પવિત્ર સંતો પૈકી પ્રત્યેકને વારાફરતી પગે લાગ.’

જ્યારે મારાં નમ્ર વંદન પૂરાં થયાં ત્યારે કોઈ પ્રાચીન શાસ્ત્રોના મંત્રો ગુંજે એમ દૈવી સ્વરો એકીસાથે ગુંજી ઊઠ્યા.

‘દિવ્યાત્માની અર્ધાંગના તમને આશીર્વાદ હો ! અમે તમને વંદન કરીએ છીએ.’ તેમણે મારે ચરણે વંદન કર્યા અને તેમની તેજસ્વી આકૃતિઓ અલોપ થઈ ગઈ. ઓરડામાં પાછું અંધારું થઈ ગયું.’

મારા ગુરુએ પછી મને કહ્યું કે અત્યાર સુધી સમય પાક્યો નહોતો. તમારાં ઘણાં ખરાં કર્મોનો ક્ષય કરવામાં મેં તમને ગુપ્ત મદદ કરી છે. હવે તમે ખુશીથી તૈયાર થયાં છો. તેમણે મને ‘ક્રિયાયોગ’ની દીક્ષા લેવાનું કહ્યું.

તેમણે મારા કપાળે સ્પર્શ કર્યો. મને પ્રકાશનાં કૂંડાળાં દેખાવા લાગ્યાં. આ પ્રકાશ ક્રમે ક્રમે નીલરંગી સ્ફટિકમણિ સમાન આધ્યાત્મિક નેત્ર, તેની ફરતું સોનેરી કિનારીવાળું વર્તુળ અને વચ્ચે શુભ પંચકોણ તારકરૂપે રૂપાંતર પામ્યો.

મારા આત્મારૂપી કિનારા પર સમુદ્રની તરંગમાળા માફક પારલૌકિક દૃશ્ય પછી દૃશ્ય ઊભાં થઈને અથડાવા લાગ્યાં. હું નિરવધિ અનંત આનંદના સાગરમાં ડૂબી ગઈ. કલાકો પછી જ્યારે હું ભૌતિક જગત પ્રત્યે જાગ્રત થઈ ત્યારે ગુરુજીએ મને ‘ક્રિયાયોગ’ની દીક્ષા આપી. તે રાત્રિ પછી લાહિરી મહાશય મારા આ ઓરડામાં ફરી કદી સૂતા નથી કે ત્યાર

પછી તેઓએ કદી નિદ્રા લીધી નથી. તેઓ નીચેના આગલા ઓરડામાં તેમના શિષ્યોની સંગતમાં દિવસ અને રાત બંને સમય રહેતા.

હું તને એક બીજો પ્રસંગ કહું છું. મારા ગુરુ-પતિ સામે મેં કરેલા એક પાપનો હું એકરાર કરીશ. મારી દીક્ષા પછી કેટલાક મહિને મને એમ લાગવા માંડ્યું કે હું ત્યક્તા અને ઉપેક્ષિત છું. એક દિવસ સવારે લાહિરી મહાશય કોઈ વસ્તુ લેવા આ નાના ઓરડામાં આવ્યા. હું તરત જ તેમની પાછળ ગઈ. માયાના આવરણથી અંધ બની મેં તેમને અતિ ઉગ્રતાથી સંબોધ્યા. ‘તમે શિષ્યો સાથે જ બધો સમય વ્યતીત કરો છો. તમારી પત્ની અને બાળકો પ્રત્યેની તમારી જવાબદારીઓનું શું ? કુટુંબને માટે વધારે પૈસાની સગવડ કરવામાં તમે રસ લેતા નથી. તેથી મને દિલગીરી થાય છે.’

ગુરુજીએ મારી સામે એક ક્ષણ તીવ્ર દૃષ્ટિપાત કર્યો અને તરત જ ત્યાં જ અદૃશ્ય થયા. વ્યાકુળ અને ધ્રુજી ઊઠેલી મેં ઓરડાના પ્રત્યેક ખૂણામાં ગુંજતો ધ્વનિ સાંભળ્યો. ‘એ બધું શૂન્ય છે તે શું તું જોતી નથી ? શૂન્ય સરખો હું તારા માટે વૈભવ ક્યાંથી ઉત્પન્ન કરી શકું ?’

હું રડી પડી, ‘ગુરુજી, લાખો વાર હું આપની ક્ષમા માગું છું. મારાં પાપી ચક્ષુઓ આપને જોઈ શકતાં નથી, કૃપા કરીને આપના પવિત્ર સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાઓ.’

‘હું અહીં છું’ આ પ્રત્યુત્તર મારી ઉપરની બાજુએથી આવ્યો. મેં ઊંચે જોયું. ગુરુજીને હવામાં પ્રગટ થતા જોયા. તેમનું મસ્તક ઉપરની છતને અડકતું હતું. તેમની આંખો ભભૂકતી જ્વાળાઓ જેવી હતી. તેઓ શાંતિથી જમીન ઉપર ઊતર્યા ત્યારે ભયથી અકળાયેલી દશામાં ડૂસકાં ભરતી હું તેમનાં ચરણોમાં દંડવત્ પ્રણામ કરી રહી.

તેમણે કહ્યું, ‘હે સ્ત્રી ! દિવ્ય લક્ષ્મીની ઝંખના કર, અને નહિ કે જગતના કૃત્રિમ નજીવા પદાર્થની. આંતરિક દોલતની પ્રાપ્તિ પછી તું જોઈશ કે બહારની સંપત્તિ હંમેશાં આપોઆપ આવી મળે છે.’ મારા આધ્યાત્મિક પુત્રો પૈકીનો એક તારા માટે યોગ્ય પ્રબંધ કરશે.

મારા ગુરુના શબ્દો કુદરતી રીતે જ સાચા પડ્યા, એક શિષ્ય અમારા કુટુંબ માટે સારી એવી રકમ મૂકી ગયો.

સ્ત્રીઓ પૈકી લાહિરી મહાશયનાં પત્ની જ તેમની એકમાત્ર શિષ્યા ન હતાં. મારી માતા સહિત સેંકડો શિષ્યાઓ હતી. એક સ્ત્રી શિષ્યાએ એક વખત ગુરુજી પાસે તેમના ફોટાની માગણી કરેલી, તેમણે એક ફોટો આપતી વખતે સાથે સૂચના આપેલ કે ‘જો તું આ ફોટાને તારા રક્ષક તરીકે માનશે તો તે તેવું કામ કરશે, અન્યથા તે માત્ર એક ચિત્ર જ છે’ તેમ જાણજે.

કેટલાક દિવસ પછી આ મહિલા અને લાહિરી મહાશયનાં પુત્રવધૂ એક ટેબલ સમક્ષ બેસીને ભગવદ્ગીતાનો અભ્યાસ કરતાં હતાં. ટેબલની પાછળ લાહિરી મહાશયનો ફોટો ટાંગેલો હતો. એકાએક વીજળીના કડાકા-ભડાકા સાથે પ્રચંડ વાવાઝોડું ત્રાટક્યું.

‘લાહિરી મહાશય, અમારી રક્ષા કરો !’ બંને સ્ત્રીઓએ ફોટાને વંદન કર્યાં. જે પુસ્તક તેઓ વાંચતાં હતાં તેના ઉપર વીજળી ત્રાટકી પરંતુ બંને ભક્તો સલામત બચી ગયાં. પેલી શિષ્યાએ વર્ણન કર્યું કે, ‘બળબળતા તાપમાંથી બચાવવા જાણે કે બરફનું પડ મારી આજુબાજુ રચી દેવામાં આવ્યું હોય એવું મને લાગ્યું હતું.’ ‘યોગી કથામૃત-પરમહંસ યોગાનંદ’, પાંચમી આ., પૃ. ૩૫૧ □

પ્રો. ર. દ. રાનડે કહે છે, ‘ઈશોપનિષદ તદ્દન નાનું ઉપનિષદ છે, છતાં તેનાં ઘણાં સૂત્રો અસામાન્ય વેધક દષ્ટિવાળાં છે. લોભ, લાલચ, દુઃખની વચ્ચે પણ નિશ્ચયબળથી રહેતા આદર્શ ઋષિનું વર્ણન, આત્માનું ગૂઢ વર્ણન, તેમ જ કર્મયોગ-સિદ્ધાંતનું દર્શન તથા જ્ઞાન-કર્મનો મેળ એ સર્વ ગહન વિષયો આ નાના ગ્રંથમાં માત્ર અઢાર જ શ્લોકોમાં સમાવી દીધા છે. ઉપનિષદ મુજબ જ્ઞાન તથા કર્મ બંને જરૂરના છે અને એ બે વચ્ચેનો બુદ્ધિજન્ય મેળ આ ઉપનિષદના મૂળમાં રહેલા કીમતી ભાવમાં દર્શાવેલ છે. ઉપનિષદની ભાષા જ ગૂઢ, માનસિક, નૈતિક તત્ત્વોનાં સંમિશ્રણ જેવી છે.’

ઈશોપનિષદના અઢારે અઢાર શ્લોકનું મરાઠી ભાષામાં શ્રીસાંઈબાબાના ભક્ત દાસગણુએ કર્યું. છતાં તેનાથી તેઓને સંતોષ નહોતો એટલે શ્રીસદ્ગુરુ સાંઈબાબાની સલાહ લેવાનું તેમણે નક્કી કર્યું.

શીરડી આવી બાબાને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને ઈશોપનિષદની શંકાઓ જણાવી. આ ઉપનિષદ વેદનો તત્ત્વતઃ સાર છે. આત્મદર્શનનું એ વિજ્ઞાન છે. જીવન-મરણનાં બંધન કાપવાનું તે સાધન છે જેથી મુક્તિ સહજ બને છે.

શ્રીબાબાએ દાસગણુને આશીર્વાદ આપ્યા અને કહ્યું કે ‘તારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. આ બાબત કંઈ બહુ અઘરી નથી. તું ઘેર જઈશ ત્યારે વિલેપાર્લેમાં કાકા દીક્ષિતને ત્યાં

જ તેની ઘાટણ છોકરી તારી આ શંકાનું સમાધાન કરશે.’

આ સમયે જેઓ ત્યાં બેઠેલા હતા તેઓને તો એમ જ લાગ્યું કે બાબા તો મજાક-ટોળ કરતા લાગે છે, કેમ કે અભણ અજ્ઞાન ઘાટણ છોકરી આ પ્રકારની શંકાનું સમાધાન ક્યાંથી કરી શકશે ? પણ દાસગણુને બાબામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી કે બાબાનાં વચન બ્રહ્માના લેખ જેવાં છે.

દાસગણુ શીરડીથી નીકળી વિલેપાર્લે જઈ કાકા દીક્ષિતના ઘેર ઊતર્યા. બીજે દહાડે સવારે તે હજુ પથારીમાં જ હતા (કોઈ કહે છે કે પૂજા કરતા હતા) ત્યાં જ કાકાની ઘાટણ છોકરીને સ્પષ્ટ મીઠા રાગમાં એક સુંદર ગીત ગાતી સાંભળી. એ ગીત નારંગી રંગની સાડી વિશેનું હતું. સાડી સુંદર હતી, તેનું ભરત મજેનું હતું, તેના કોરપાલવ રૂપાળા હતા એવું વર્ણન હતું.

દાસગણુને આ ગીત બહુ ગમી ગયું. નીચે આવીને જોયું તો એ ઘાટણ છોકરી ઠામવાસણ માંજતાં માંજતાં એ ગીત ગાતી હતી. તેણે દેહ પર એક ફાટેલી સાડીનો લીરો પહેર્યો હતો. તેની આવી ગરીબ સ્થિતિ છતાં આવો આનંદી સ્વભાવ જોઈને દાસગણુને તેના પર દયા આવી.

બીજે દહાડે એ ગરીબ છોકરી સારુ એક સાડી લાવી દેવા એમ.વી. પ્રધાનને વિનંતી કરી. શ્રી પ્રધાન એક સરસ ચૂંદડી લઈ આવ્યા અને છોકરીને આપી. છોકરી ખૂબ રાજી થઈ.

બીજે દહાડે નવી સાડી પહેરી રાજી થતી આનંદમાં તે નાચવા લાગી, પણ વળતે દિવસે આ નવી સાડી ઘેર પેટીમાં મૂકી દીધી અને પેલો જૂનો ફાટેલો સાડીનો લીરો પહેરીને તે આવી, છતાં તે નવી સાડી પહેરીને આવેલી ત્યારે તે જેટલા આનંદમાં હતી એટલો જ આનંદ બીજે દિવસે પણ તેના દિલમાં હતો.

આ જોઈને દાસગણુને દયાના સ્થળે અચંબો થયો. પ્રથમ પોતે માન્યું હતું કે છોકરીને ગરીબાઈને લીધે આવું ફાટેલું ચીંથરું પહેરવું પડે છે, પણ હવે તો તેને નવી સાડી મળી છે તે પેટીમાં રાખી મૂકીને પેલું જૂનું ચીંથરું જ પહેર્યું છે તે છતાં દીલમાં તલભાર શોક કે નિરાશા થયા વગર કાલના જેવી જ તે આનંદથી નાચેકૂદે છે.

દાસગણુ સમજી શક્યા કે આપણાં સુખદુઃખના ભાવનો આધાર આપણા મનના વલણ પર છે. આ બનાવ પર ઊંડું ચિંતન કરતાં તેમણે જોયું કે ઈશ્વરે આપણને જે કંઈ આપ્યું છે તે આનંદથી ભોગવી છૂટવું. આપણી આગળ પાછળ સર્વ ચીજો ઈશ્વરે જ સર્જી છે અને આપણને જે કંઈ આપ્યું છે તે સર્વ આપણા શ્રેય સારુ જ છે. એવો દઢ વિશ્વાસ રાખવો.

ઈશોપનિષદમાં આવા સંતોષનો જ પાઠ આપેલો છે કે જે કંઈ બને છે તે પ્રભુના હુકમથી જ થાય છે અને અંતે તેમાં આપણું કલ્યાણ જ હોય છે. માટે પ્રાપ્ત સ્થિતિથી આપણે સંતોષ માનવો જોઈએ. બાબાએ આવું વ્યવહારુ દૃષ્ટાંત દાસગણુને સ્પષ્ટ બતાવ્યું.

ઈશોપનિષદનો નૈતિક બોધ મનોવિજ્ઞાન પર

નિર્ભર છે. પ્રારંભમાં જ કહ્યું છે કે દરેક ચીજમાં ઈશ્વર વ્યાપ્ત છે. ઈશ્વરે આપણને જે કંઈ આપ્યું છે તે આનંદથી ભોગવી છૂટવું. વળી, એ પણ સંપૂર્ણ ખાતરીથી માનવું કે પ્રભુ સર્વજ્ઞ, સર્વ-વ્યાપક હોવાથી તેણે જે કંઈ આપ્યું છે તે આપણા કલ્યાણ માટે જ છે. બીજાની સંપત્તિ કે માલમિલકતની કદી ઈર્ષ્યા ન કરવી. પ્રાપ્ત સ્થિતિથી સંતોષ માનવો. ઈશોપનિષદની બીજી નૈતિક વાત છે કે, માણસે પોતાનું સમગ્ર જીવન પ્રભુની ઈચ્છાને આધીન બનીને શાસ્ત્રોમાં કહેલાં કર્મો કરવામાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું. અકર્મ એટલે આળસ-તે તો આત્માનો શત્રુ છે. સમગ્ર જીવન કર્મ કરવામાં ગાળવાથી જ માણસ નૈષ્કર્મ્યની સ્થિતિ પામે છે. આ ગ્રંથમાં નોંધ છે કે માણસ સર્વ જીવમાત્રને પોતાનામાં અને સર્વ જીવમાત્રમાં પોતાનું દર્શન કરે છે, તેનામાં વિકાર જ ક્યાંથી હોય ? સર્વ ચરાચર જગત પોતાના આત્મમય જ તે માને છે તેથી દુઃખનું કારણ જ તેને ક્યાંથી હોય ?

સર્વ ચરાચરમાં આત્માનું દર્શન નહિ કરી શકવાને લીધે જ આળસ, વિકાર અને દુઃખ પેદા થાય છે.

‘શ્રીસાંઈ સચ્ચરિત્ર’, પાંચમી આ., પૃ. ૧૫૫

□

જાહેર વિનંતી

માર્ચ, ૨૦૧૬ના ‘હરિભાવ’માં ‘રમણ તમાકુવાળા’ના લેખથી પૂજ્ય શ્રીમોટાની ‘બાયોગ્રાફી’ અંગે સક્રિય થવા માટે સર્વે સ્વજનોના સહયોગ માટે વિનંતી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના પ્રસંગો અને ફોટાઓની વિગતો અમોને મોકલશોજી. -સંપાદક

(10) Stasang via conference call

Mrs. Fenny Patel

(પૂજ્ય શ્રીમોટાના ન્યુયોર્ક-ન્યુજર્સી, અમેરિકા નિવાસી સ્વજનો દ્વારા સત્સંગ મંડળ પ્રકારનું સંગઠન, પ્રાર્થના, નામસ્મરણ વગેરે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ કરી રહેલ છે. બાળકો માટે અંગ્રેજી ભાષામાં 'સત્સંગ કોન્ફરન્સ કોલ' અંગે તેમના તરફથી મળેલ વિગત અત્રે પ્રકાશિત કરીએ છીએ.-સંપાદક)

1. Puja Shri Mota's Literature Satsang via Conference Call :

The USA based Swajans of Puja Shri Mota are regularly participating in a revitalizing session devoted to: "Puja Shri Mota's Literature and Satsang emerging therefrom" through the medium of a special "conference phone call" each Friday evening, 'The current reading is from the book "Jeevan and Kaarya" This Satsang conference call scopes the reading of enhanced learning process.

• Satsang time Friday evening: 9:15 PM to 10:30 PM. USA Eastern Standard Time.

• To join the Satsang US Toll Free Phone No.: 712-432-3011, Access Code : 122904

Note: The participation in this Satsang call is monitored, incidentally it is essential to have a prior registration to join in this conference call for synchronization etc. For further information, please contact Mrs. Fenny Patel.

Email:fennypatel12002@yahoo.com or USA cell Phone: 703 901 6231

2. A Similar program for Young ones is contemplated :

Efforts are in process to establish similar Satsang Conference Call in English Language for our Children/Grand Children either on Saturday or Sunday at USA Eastern Standard Time. We envisage the next generation too should have an access towards a more informed development of their lives. And inclcating an awareness towards this is essential. Puja Shri Mota's path of 'Development of life is a 'Sunlit one: with a very wide horizon. To

encourage, involve and spiritually nurture in them, we ought to commit our time and efforts to pass on this wisdom, which is so gracefully bestowed in Puja Shri Mota's spiritual writings. We would like to reach out to you all-their parents to convey to us about your and their interest. Please contact Mrs. Fenny Patel to share essential information so that we can collectively work on all of these and any other aspects etc. to establish a dedicated satsang conferece call for our young members.'

Email: fennypatel12002@yahoo.com or USA cell Phone: 703 901 6231

3. Monthly Satsang :

Most of you are aware that every third Saturday of each month 'HariOM Satsang Kendra New Jersey' holds a session of almost three hours of Naam Smaran, Nitya Prarthana, Bhajans and SadVaanchan at various 'Host families Residential locations' in New Jersey and surrounding vicinity (New York, Delaware, Pennsylvania, Virginia) for past more than 15 years. The 'Hari Om Satsang Kendra' is registered in USA, and it is Income Tax exempt under 501(c)(3). For more detail please contact: Kartikeya Amin 609-586-4217

Email: kartikeya_amin@hotmail.com

Virat Shah 516-673-5844

Email: destinyvirat@gmail.com

Nipul Patel 732-725-9672

Email: hariomsai@hotmail.com

Trushil Patel 732-940-2242

Email: trushil.patel@nypa.gov

Vatsal Patel 703-608-6571

Email: vatsalpatel_2000@yahoo.com

છોકરીનું નામ હેલન કેલર. માબાપનું પહેલું સંતાન.

અમેરિકામાં ઉત્તર આલાબામામાં આવેલા ટસ્કુમ્બિયા નામે નાનકડા ગામમાં, સને ૧૮૮૦માં એનો જન્મ.

છોકરી ખૂબ હોશિયાર. એ છ મહિનાની થઈ ત્યારે ‘હાઉ ડી યી’ (How do you ?) કેમ છો ? એવી બૂમ પાડી શકતી, એક દિવસ તો એણે ટી ટી ટી એવો સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરેલો, જે સાંભળીને બધાંનું એના પર ધ્યાન દોરાયેલું. ‘વોટર’ શબ્દ બોલતાંયે એ શીખી હતી.

વરસની થઈ ત્યારે તો એ ચાલતાં પણ શીખી ગઈ હતી.

અચાનક એક વરસ ને સાત મહિનાની થઈ ત્યાં એ માંદી પડી. મગજ પર લોહી ચડી ગયું એમ કહે છે, પણ એક દિવસ સવારના, તાવ જેવો આવ્યો હતો તેવો ગુપચુપ ને ઓચિંતો ઊતરી ગયો. એ જોઈ ઘરનાં બધાં આનંદમાં આવી ગયાં. પણ એ તાવ પોતાની સાથે છોકરીની આંખોની જોવાની શક્તિ અને કાનની સાંભળવાની શક્તિ લેતો ગયો હતો અને એને ઘોર અજ્ઞાન-અંધકારમાં પટકી ગયો હતો એની કોઈને ખબર પડી નહિ-એની સારવાર કરતા દાક્તરને પણ નહિ.

હવે પછી હેલન કદી જોઈ શકશે નહિ કે સાંભળી શકશે નહિ એ જાણ્યું ત્યારે એની માતા તો અર્ધ પાગલ જેવી થઈ ગઈ હતી : ‘હવે મારી દીકરી પંખીઓનો કલરવ નહિ સાંભળી શકે, ફૂલોની ને સરવરની શોભા નહિ જોઈ શકે, રાતના આકાશમાં તારલા એને

નહિ દેખાય. અરે, માનો મીઠો મધુર કંઠસ્વર પણ નહિ સંભળાય ! માનું મોંદું પણ એને નહિ દેખાય ! કેમ જશે એના દિવસો અને અમારા દિવસો !’

માતા હવે હેલનને ઘડી વાર પણ અળગી કરતી નહિ. એ ઘરકામ કરતી હોય કે આમતેમ ફરતી હોય ત્યારે હેલન એનાં કપડાંને ઝાલી રાખતી અને એની પાછળ પાછળ ફરતી. ઘરની દરેક ચીજને એ સ્પર્શી જોતી અને એને ઓળખતાં શીખતી. નિશાનીઓ દ્વારા એની માતા એને શીખવતી. આવી રીતે માતાએ એને ઘણું શીખવ્યું. ચોવીસ વર્ષની વયે હેલને પોતાની આત્મકથા લખી છે. તેમાં તે લખે છે કે ‘મારે માટેની એ લાંબી રાત્રિના અંધકારમાં જે કંઈ સુંદર અને મધુર હતું તે બધું મારી માતાના પ્રેમને અને એના ડહાપણને આભારી હતું.’

પાંચ વરસની ઉંમર થતા સુધીમાં હેલન એની આસપાસ બનતું ઘણું સમજતી થઈ ગઈ હતી. તે કપડાં ગોઠવીને મૂકતી. ઘરમાં ને બગીચામાં ફરતી, ફૂલોને રમાડતી, મહેમાનો આવે અને જાય તેનીયે તેને ખબર પડતી.

એ સમજી ગઈ હતી કે બીજા લોકો મારી પેઠે પરસ્પર નિશાનીઓથી વાત નથી કરતા, તેથી તે વાત કરતા બે જણની વચ્ચે ઊભી રહેતી અને તેમના હોઠને અડકતી. પણ એમાં કંઈ સમજાય નહિ એટલે એ ચિડાય, પગ પછાડે ને ચીસો પાડે.

એકવાર એના હાથે પાણી ઢોળાયું ને તેનું એપ્રન ભીનું થયું. સૂકવવા માટે તેણે તે ચૂલા આગળ ધર્યું, એપ્રનને ચૂલાની ઝાળ લાગતાં

ભડકો થયો અને એમાંથી એનાં કપડાં સળગ્યાં. એણે ચીસ પાડી. તરત જ ઘરનાં બધાં દોડી આવ્યાં. હેલન થોડી દાઝી, પણ બચી ગઈ.

હેલનના પિતા કોઈ છાપાના તંત્રી હતા. રોજ કલાકો સુધી છાપાં વાંચ્યા કરે. હેલને પણ એમની પેઠે છાપું લઈ પોતાના મોં સામે ધરી રાખવા માંડ્યું, પણ એ શા માટે છે તે તેને સમજાયું નહિ. પિતાના મોં પર હાથ ફેરવી તેણે જોયું તો ચશ્માં હાથમાં આવ્યાં. એને થયું કે આ ચશ્માં નાકે લગાડવાથી કંઈ ચમત્કાર થશે. એણે એવું કરી જોયું, પણ કશામાં તેને કશો અર્થ દેખાયો નહિ. દીકરીની આ ચેષ્ટાઓ જોઈ માબાપની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં.

પિતા તો કામઘંઘે ઘણો વખત બહાર રહે, પણ માતાને તો આખો વખત દીકરીની સાથે જ રહેવાનું. એકલો અંધ હોય કે એકલો બહેરો હોય તો એની સાથે વ્યવહાર કરવો અઘરો લાગે છે, તો આ તો અંધ અને બધીર અને બધીર એટલે મૂક પણ ! એકસાથે ત્રણ ત્રણ ઈંદ્રિયો ઠપ ! દર્શન, શ્રવણ અને વાણીની ત્રણે શક્તિઓ ગુમ ! વળી અબળા ! પણ એની માતાએ હતાશ થઈ દીકરીને તરછોડી નહિ. એણે એને પૂરો માતૃપ્રેમ આપ્યો અને એ અપંગનું તમામ સુષુપ્ત બળ પ્રગટાવવાનો પૂરો પ્રયત્ન કર્યો. હેલન કહે છે, ‘હું આખો દહાડો મારી માતાના મોં પર હાથ મૂકી, એના ખોળામાં બેસી રહેતી, કારણ કે એના હોઠનું હલનચલન સ્પર્શી જોવામાં મને મજા પડતી. વાતચીત શી ચીજ છે તે હું જાણતી નહોતી તોયે માની સાથે હું પણ હોઠ હલાવતી.’

સાતમું વર્ષ પૂરું થવાને ત્રણ માસ બાકી હતા ત્યાં હેલનના જીવનમાં નવું પરોઢ ઊગ્યું.

મિસ સલિવન નામે શિક્ષિકાએ એના શિક્ષણનો ભાર ઉપાડી લીધો.

હેલન ઝડપથી શીખતી ગઈ. વિશ્વનો એ એક ચમત્કાર ગણાય છે. આજે હેલનનું નામ વિશ્વભરમાં જાણીતું છે. એનાં લખેલાં અનેક પુસ્તકો એની અજોડ પ્રતિભાની સાક્ષી પૂરે છે. હેલન પોતાની આ અદ્ભુત સિદ્ધિનો યશ પોતાની માતાને અને કુમારી સલિવનને આપે છે. હેલનની માતા ખૂબ શ્રદ્ધાળુ બાઈ હતી. ગમે તેવા વિકટ સંજોગોમાં પણ હતાશ નહિ થવું, હામ નહિ છોડવી એ હેલન એની માતાની પાસેથી શીખી હતી. હેલન કહે છે : ‘આ જ મોટી વાત છે. માણસ સમજે તો અપંગતાનું એકે બંધન એને જીવનનો આનંદ લેતું રોકી શકે નહિ.’ પોતાની માતા વિશે એ કહે છે : ‘મારી માતા વિશે હું શું લખું ? કેવી રીતે લખું ? એ મારી સાથે એવી એકાકાર થઈ ગઈ છે કે એને વિશે હું કંઈ કહું તો એ અસંસ્કારિતા ગણાશે.’

એકવાર એક શખ્સે હેલનને પૂછ્યું, ‘માણસ માટે સૌથી મોટી આપત્તિ કઈ હોઈ શકે ?’ એણે સહજ ભાવે ધારેલું કે હમણાં હેલન કહેશે કે ‘આંખ ન હોવી તે.’ પરંતુ હેલને જવાબમાં કહ્યું, ‘માણસને આંખો હોય છતાં જોઈ ન શકે તે !’

હેલનનો જવાબ સમજવા જેવો છે. આજે આપણી આસપાસ કેટલાં ભૂખે મરે છે, કેટલાં દલિતપીડિત શાપિત હાલતમાં દિવસો કાઢે છે, એ આંખો હોવા છતાં આપણે દેખીએ છીએ ખરાં ? એ દેખતાં થઈએ તો સંસારની કેટલી બધી સમસ્યાઓ ઊકલી જાય !

અપંગ હેલનની અને એની માતાની આ કથા કોઈ પણ અપંગના હૈયામાં અને અપંગની માતાના હૈયામાં હામ પૂરવા સમર્થ છે.

‘માતા-મહાતીર્થ’, ત્રીજી આ., પૃ. ૧૬૫

□

બહેનો તરફનું આપણું દૃષ્ટિબિંદુ ખૂબ જ લાગણીવાળું હોવું જોઈશે. કઠોરતા અને રૂક્ષપણું નીકળી ગયેલું હોય એવી લાગણીવાળું હોવું જોઈશે. તેમ જ એમને માટે આદર અને માનની લાગણી આપણામાં સતત ખૂબ વધવી જોઈશે. તે સિવાય પુરુષોમાં રહેલી વિકારની વાસના મૂળથી નાશ પામી શકશે નહિ.

પુરુષોએ પોતાની જાતને સર્વોપરી માની લઈને જગતભરમાં વાસનાને વધારે પોષી છે અને સ્ત્રીઓને પણ તેવી બનાવી મૂકી છે. એટલે જ્યાં સુધી ઉપર જણાવેલો પૂજ્યભાવ, આદર અને માનની લાગણી બહેનો પ્રત્યે નહિ વધે ત્યાં સુધી પુરુષોનો શુક્રવાર વળવાનો નથી. આનો અર્થ એવો નથી કે પત્ની કે સગી બહેનને કંઈ કશું કહી ના શકીએ.

સ્ત્રીઓ અનેક સદીઓના વહેવારથી અને વર્તનથી દબાયેલ છે. એટલે આપણું માનવામાં તેઓની સ્વતંત્ર શક્તિ રહેલી નથી. એટલે જે દબાયેલું હોય તેને ઉપર આવવાને માટે આપણે ખૂબ જ તક આપ્યા કરવી પડશે. ખૂબ જ કોમળ બનવું પડશે. તેનાં અપમાન પણ કદાચ સહેવાં પડશે. એવા અપમાન આપણે સહેવામાં આપણું પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ રહ્યું છે, એવું જ્ઞાન ખ્યાલમાં રાખવું પડશે. સાથોસાથ વહેવારની બાબતમાં જ્યાં ફાયદો-નુકસાન થતાં હોય ત્યાં સૂક્ષ્મ રીતે એમને ટકોરવાનું આપણા ખ્યાલમાં આવે તો તેમાં આપણે ચૂકવાનું નથી. પણ તેની પાછળનો ભાવ એક મિત્રના જેવો હશે.

આપણે લોકો ઘણીય વાર બહેનોનાં વર્તનને અન્યાય કરતાં રહીએ છીએ. એમને સંકુચિત ગણીએ છીએ, પણ એમનું જીવન ચાર દીવાલોની અંદર ગોંધાયેલું હોય છે. એની બહાર એની દૃષ્ટિ નથી. એને મન પોતે, પતિ અને છોકરાં, પૈસા ને તે અંગેનો વહેવાર, એટલામાં જ એનું જીવન સમાઈ જાય છે. એથી કરીને દિવસે ને દિવસે તે વધારે સાંકડું બનતું જાય છે. એકમાત્ર પહેરવા-ઓઢવામાં, સારા દેખાવામાં, ઘરેણાં-કપડાં પહેરવામાં, ટાપટીપ કરવામાં, પૈસો સંઘરવામાં અને એ રીતે વૈતરું કર્યા કરવામાં જ જીવનની ઈતિશ્રી તેઓ માને છે.

આવા જીવોના જીવનની પાછળ તો કોઈ આશય પણ હોતો નથી. ‘છાણમાં જન્મ્યા અને છાણમાં મર્યા’ એનાથી વિશેષ કંઈ પણ વધારે એમનું જીવન હોતું નથી...

મારે બહેનો સાથે વર્તવાનું થાય છે ત્યારે હું તો ફૂલ જેવો કોમળ બનું છું અને કઠણમાં કઠણ પણ બનું છું, પણ તે સંજોગો ઉપર આધાર રહે છે. એટલે અમુક જ જાતનું વર્તન કે વલણ રખાય એવા કશા જડ નિયમ આ બાબતમાં રાખી શકાય નહિ.

એકંદરે આપણા મનની વૃત્તિ ઉપર પ્રમાણેની હોવી જોઈશે અને આપણા તેમની પ્રત્યેના દરેક વર્તનમાં આપણી તે ભાવનાની અને કોમળતાની છાપ પડેલી હોવી જોઈશે. તો આપણી તે કઠણાઈ તેમને હૃદયમાં સાલશે નહિ.

‘જીવન પગથી’, બીજી આ., પૃ. ૧૦૮

□

ભાગવતમાં ભગવાનનું કથન છે : ‘મારી સેવા વડે પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થયેલા મારા ભક્તો તેમને મળેલી સારૂપ્ય, સામીપ્ય, સાયુજ્ય અને સાર્થી જેવી ચાર મુક્તિઓની પણ પરવા કરતા નથી, ત્યાં દિશા અને કાળથી વ્યાપી ભોગ-વિલાસની પરવા કરે જ શાના ? આ સંબંધમાં ભક્તરાજ તુકારામ બુવાનું એક દૃષ્ટાંત છે.’

એક સમયે શિવાજી મહારાજે તુકારામ બુવાની પ્રશંસા સાંભળી કે તુકારામજી પહેલાં તો સારી સ્થિતિમાં હતા, પરંતુ ભક્તહૃદય હોવાથી કોઈ દુઃખીને જોતાં તો દયાવૃત્તિથી તેને ધનાદિક પદાર્થો આપી દેતા. આવી રીતે ધનાદિકનો વ્યય કરતાં કરતાં હાલ સામાન્ય સ્થિતિમાં જીવન વ્યતીત કરે છે.

શિવાજી મહારાજે આ વિગત જાણીને પોતાના મંત્રીને બોલાવી તુકારામને ધન તથા વસ્ત્રાભૂષણ વગેરે ભેટ મોકલવાની આજ્ઞા કરી. આજ્ઞાનુસાર બધી વસ્તુઓ તુકારામ બુવાને ઘરે મંત્રી લઈને ગયા.

તુકારામ બુવાએ મંત્રીને હાથ જોડી નમ્રભાવે કહ્યું કે, ‘આપ જેવા મોટા પુરુષ મારે આંગણે ક્યાંથી ? કૃપા કરીને આપ લાવેલી બધી વસ્તુઓ પાછી લઈ જાઓ.’ જ્યારે તેમણે કંઈ જ ન રાખ્યું ત્યારે તે બધી ચીજો નિરુપાયે પાછી લઈ ગયા અને શિવાજી મહારાજને સર્વ વાતથી મંત્રીએ વાકેફ કર્યા.

તે પછી બીજે દિવસે શિવાજી મહારાજે મંત્રીને બોલાવ્યા અને આજ્ઞા કરી ‘હું તુકારામ બુવાને અહીં તેડી લાવવા માટે તમને એક નિમંત્રણપત્ર આપું છું. તે તથા પાલખી-ઘોડેસવાર વગેરે લઈ તેમને અહીં તેડી લાવો.’

એ પ્રમાણે મંત્રી તુકારામ બુવાને લેવા માટે ગયા અને તેમને પધારવા વિનંતી કરી.

તુકારામ બુવાએ મંત્રીને કહ્યું કે, ‘આવા દબદબાભર્યા ઠાઠમાઠથી ઊલટું મને કષ્ટ થાય છે અને વ્યાકુળ થઈ વિઠ્ઠલનાથજીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા : ‘આવા મશાલ, છત્રી, ઘોડા વગેરેનો ઉપયોગ સારા વખતમાં પણ મેં કરેલો નથી, તો હવે હે વિઠ્ઠલનાથ ! મને શા માટે એવા વૈભવમાં ફસાવો છો ? માન, દંભ અને ચેષ્ટા એ સૂકરની વિષ્ટા જ છે પ્રભો ! તમે દોડી આવો અને મને આનાથી છોડાવી લ્યો !’

આમ કહી આવનારને સમજાવી પોતે શિવાજી મહારાજને પત્રથી જણાવી દીધું કે ‘અમે તો ઉદાસી, જંગલના વાસી અને મલિન અંગ તથા અમંગળ વેશવાળા તેમ જ લૂખું-સૂકું ખાનારા અને કદ્રૂપવાન છીએ. એવાનાં દર્શનથી શો લાભ ? અમે સદાય પાંડુરંગને શરણે, આશારહિત થઈને વિચરીએ છીએ.’

આ ઉપરથી બીજે દિવસે શિવાજી મહારાજ પોતે વધુ ભેટ લઈને આવતાં, તુકારામજીએ હસીને કહ્યું, ‘પિતા વિઠ્ઠલનું જે છે, તે સર્વેય મારું છે, તેથી મારું મન પ્રસન્ન છે. તો તમારાં માટી સ્વરૂપ કંચન, મોતી વગેરે મારે માટે ખોટાં છે. તેને હું શું કરું ? મારું ધન તો ત્રિભુવનનો વૈભવ છે. તમારે પણ તેવું સુખ જોઈતું હોય તો એ વિઠ્ઠલનું શરણ લેવું, એ સહેલામાં સહેલું સાધન છે. કીડી અને નરપતિ બંનેય મારે મન એકસરખા જીવ છે. મોહ અને આશા, જે કળિકાળનો ફાંસો છે, તે હવે કંઈ જ રહ્યો નથી. સમસ્ત વૈકુંઠ જ ઘેર બેઠાં આવી ગયું છે હવે મારે ઊણપ શી વાતની છે ?’

‘આપણો ધર્મ’, ત્રીજી આ. પૃ. ૩૨૨□



ભોગ છૂટે તો જ યોગ થાય

- નેત્રોનો વિષય રૂપ : એ માટે નેત્રો ભટક્યા કરે.
જિહ્વાનો વિષય રસ : રસ માણવામાં ને મનગમતું
બોલવામાં ક્ષણે ક્ષણ વિતાવે.
નાસિકાનો વિષય ગંધ : સુગંધનો આસ્વાદ લેવામાં
નિમગ્ન રહે.
કર્ણનો વિષય શબ્દ : પ્રશંસા સાંભળવી ગમે,
નિંદા સાંભળતાં દાઝી ઊઠે.
ત્વચાનો વિષય સ્પર્શ : ક્રોમળ સ્પર્શ પ્રિય અને
કઠોર સ્પર્શ અપ્રિય.

ઈન્દ્રિયો મનને પોતાના રંગે રંગી નાખે છે.

ગુરુ-ગોવિંદની ભક્તિથી આ બધાની દિશા બદલાય છે.

- યોગાચાર્ય સ્વામી કૃપાલ્વાનંદ

HARIBHAV, APRIL - 2016

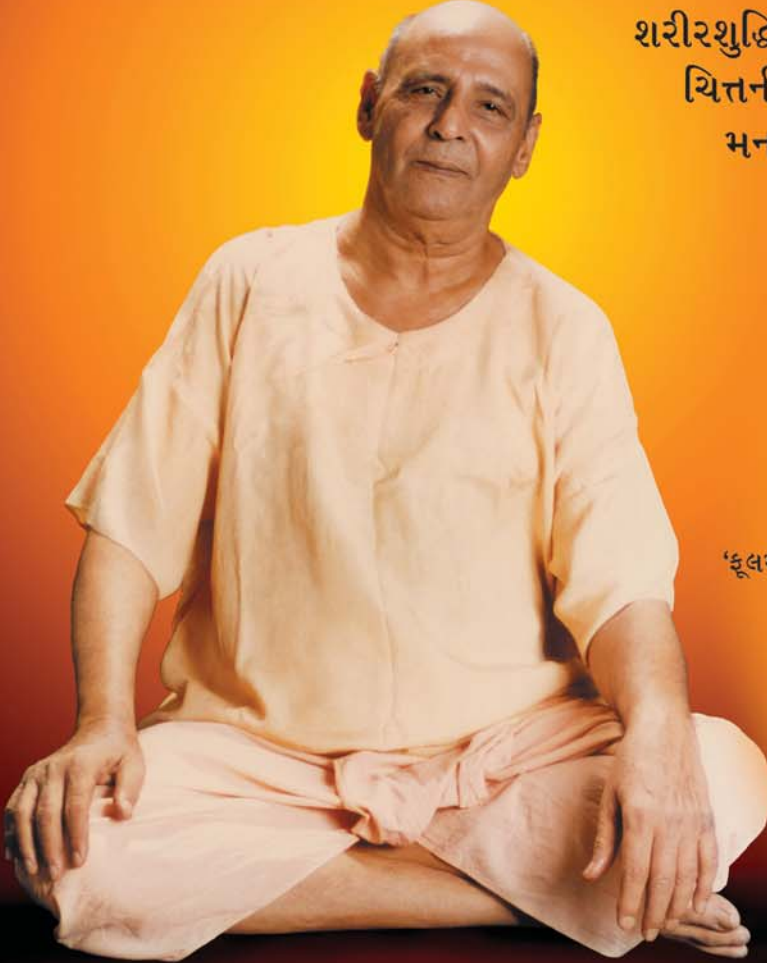
"RNI No. of RNP is 65683/96

Registered under Postal Registration No. GAMC/1208/2015-2017

Valid upto 31st December -2017 issued by the SSPO's AHMEDABAD City Division,
Permitted to post at Ahmedabad PSO on 10th of every month"

Licence to post without Prepayment of postage No. CPMG/GJ/91/2017

valid upto 31-12-2017



શરીરશુદ્ધિ માટે ઉપવાસ,
ચિત્તની શુદ્ધિ માટે એકાંત,
મનની શુદ્ધિ માટે મૌન.
મનનું મૌન,
દૃષ્ટિનું એકાંત અને
વાણીનો ઉપવાસ.
આ ત્રણેનું એક્ય
તેનું નામ સાધના.
- દાસાનુદાસ - દયાનંદતીર્થ

'કૃલમાળા', પ્ર. આ., પૃ. ૨૫

Printed and Published by PRABHUDAS D. JANI on behalf of HARIWANI TRUST and
Printed at Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd., 55/15, City Mill Compound, Kankaria Road,
Ahmedabad - 380 022 and published from Hariwani Trust,
B/5, Swastik Apartment, Narayannagar, Paldi, Ahmedabad - 380 007
Editor - PRABHUDAS D. JANI E-mail : hariwanitrust@gmail.com